

З В І Т

ДИРЕКЦІЇ

ПРИВАТНОЇ ЖЕНЬСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ СС. ВАСИЛИЯНОК

У Л Ъ В О В І

з руским викладовим язиком, наділеної правом публичности
рескриптом Є. Е. Пана Міністра Віроісповідий і Просьвіти з дня
14. цвѣтня 1908. р. Ч. 9010.

за шкільний рік 1907/8.

НАКЛАДОМ МОНАСТІРЯ СС. ВАСИЛИЯНОК.

У Л Ъ В О В І 1908.

З друкарні Наук. Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

м. ірв.
Spz 147

З М І С Т.

- I. Граматика Мелетія Смотрицького — історично-критична студія проф. Д-ра Е. Макарунки.
 - II. Шкільні вісти — Директора.
-

В році 1618. появилася в Вильні (1619. в Євю коло Вильна) звісна і загально високоцінена граматика Мелетія Смотрицького під заголовком:

ГРАММАТИКН Славѣнскѣа правѣльное Сѣптагма, Потцаиѣмѣ Многогрѣшнагѣ Мнѣха Мелѣтѣа Смотрискогѣ і т. д.¹⁾

Моїм наміром є подати вичерпуючу аналізу вишене згаданої граматики, виказати єї жерела та обговорити єї могучий вплив на зміну фізіономії староцерковної мови, що була враз її літературною у Русинів, Росиян і південних Славян. Найсильніший притиск покладу на основну аналізу і виказанє жерел граматики, позаяк у єїм напрямі вчинено доси найменше. Послїдна часть моєї праці буде найкоротшою, бо в нїї хочу звернути увагу лише на се, що доси помилилися учені, які писали про Смотрицького²⁾.

¹⁾ Повний заголовок поданий у Ом. Огоновского, Істор. р. літер. том I, стор. 184. — Смотриський (не Смотрицький) називає єго також єго біограф Яків Суша, єзуїт (Saulus et Paulus Ruthenae unionis, Romae 1666) і Добровський у своїх Institutiones. Та відай єго імя було Смотрицький; так бодай читаємо при кінци „Нового римского календаря“, розправи, виданої єго батьком Герасимом в Острозі 1587: написано ꙗ Академии Острозьской і т. д. Нїкциртоме чиволїнад мисаре! Додано ще: Хто се буде читати по арабски, зможе легко зрозуміти. Отже — Смотрицький! (Josephi Dobrowsky Institutiones linguae slav. dial. vet. Vindobonae, 1822 praef. pag. LV.)

²⁾ Простора монографія Никифора Засадкевича „Мелетій Смотрицький, какъ филологъ“, Одесса, 1883. займає ся вправді ріжними подробицями меншої ваги, але найменше самою граматикою Смотрицького. Обговоренє змісту граматики разом з замітками єї критиків займає ледви 12 сторін єго на 204 сторін грубої монографії. Вправді назвав він єю частищу своєї студії „разборъ грамматики См.“, але се не розбір, лише зовсім невістарчаючий зміст! Та хотяй монографія

Отже приступаю сеічас до аналізи.

Перед граматикою помістив автор переднє слово, зложене в тодішній, рускій мові: **Ѣчитѣлемъ школьнимъ Ѡвторъ: А: Ё: ѱ/ Т: з: з.** З того передного слова виімаю одну згадку літературно-історичної ваги: Дітям, що починають учити ся, треба подати вперед до вичученя буквар „з' тои^ж Гра^мматики вычерпешый“. Опісля же аж по вичученю Часослова і Псалтири мають ся учити сеї граматики.

Отже довідуємо ся, що Смотрицький зложив крім сеї граматики ще й буквар. Був се без сумніву той буквар, що вийшов в Вільні двічі: 1618. і 1621. без імени автора¹).

I.

Грамматика ділить ся на чотири головні частин: ортографію, етимологію²), складню і прозодію.

I. Ортографія обіймає науку о буквах, самозвуках, двозвуках, співзвуках, о властивій правописи, особливо о правильнім уживаню букв в сумнівних случаях (е — ѣ, и — ѣ, и — ы, щ — сч і т. п.) і о так званій „ортографічній“ прозодії, що обіймає науку о наголосі, мірі складів, придику, апострофах і інтерпункції.

Засадкевича з фільологічної точки погляду зовсім вдоволити не може, [прим. I. особа sing. ind. praes. act. написана у него в так зв. псевдо-Дамаскинській граматиці: творя, pass. біяся, місто середно-болгарского: творѧ, біасѧ [ѧ відповідає звукови посередньому ѧ/ж, з якого повстав імовірно румунський знак, що служить на вираженє глухого in]; кілька разів повтараєсь у него амфимаркъ (місто амфимакръ = — μμφρςς); багато спірних питань обговорює некритично і поверховно), все таки подає він в другій половині своєї студії вправді не вичерпуючий, але пильно оброблений огляд історії граматики Смотрицького і єї впливу на фізіономію староцерковної, а тим самим й літературної мови у східних і полудневих Славян.

¹) У Добровского (Institut. praef. stor. LVIII) читаємо: Libelli in 12. nomine Grammaticae ab Altero N. I e Bibliotheca Bodlejana adducti titulus Slavicus est: грамматика албо сложеніє писмена, хотѧщимъ сѧ оучити Словенскаго языка, младолѣтним отрочатом в' вилнѣ, року -ѧѧѧ (1618). В розвідці А. С. Архангельского згадує ся про буквар з таким же заголовком, лише рік виданя ставить ся: 1621. („Борьба зъ католичествомъ и западно-русская литература конца XVI — пер. пол. XVII. в.“ В „Чтенія-хъ въ импер. общ. истор. и древн. при моск. универ.“ 1888. I. стор. 107.

²) Так називає Сметр. відміну (флексію).

II. Етимольогія обіймає всієї частини мови (яко вступ), опісля: А. 1) імя (= іменник, в яким містить ся понятє прикметника, як підрядного іменникови): *α*) поділ прикметника (числівник стоїть до прикметника цілком в такім самім відношеню підрядности, як прикметник до іменника); *β*) степенованє прикметника.

2) а) роди (genera) імени; б) види „производних“ імен (прикметники і іменники); в) число; г) фігура (*σχῆμα*, figura, начертаніє); д) відмінки; е) пять відмін: 4 іменників, послідна прикметників.

Б. заіменник (види, якість, рід, число, фігура, особа, відмінки, 4 відміни).

В. дієслово: *α*) форми (залоги), фігура, види, числа, особи, способи, часи, роди, 2 відміни з взірцями, а вкінци неособові і неправильні дієслова.

β) творенє форм обох відмін.

Г. дієприкметник (рід, фігура, число, відмінки, час, форма, відміна).

Д. прислівник. Е. приіменник. З. злучник. Ж. оклик.

III. Складня ділиться на А. просту і Б. образую.

А. Проста обіймає правильну складню (згоду) імени, т. є 1) іменника з прикметником, двох прикметників, двох іменників і іменника по прикметнику; 2) науку о питаню і відповіди; 3) складню заіменника, іменою: о вказуючих (*sic!*) мій, тій, сій, відносних, зворотних, питайних і присвоюючих, вкінци о заіменниках, уживаних іменниково; 4) складню дієслова: I, II, III, IV' відмінок з дієсловом; два IV' відмінки з дієсловом; II, III і IV' відм. з дієсловом; III і IV' відм. з дієсловом; V, VI, VII відм. з дієсловом; відмінки на означенє часу; числівники; складню міст, держав і т. п.; складню самотійних дієслів (що не потребують предмету); складню виду неозначеного.

5) складню дієприкметника; 6) дієсловного прикметника (причастодѣтіа); 7) неособових дієслів (підметних і предметних); 8) дієприслівника; 9) прислівника; 10) приіменника; 11) злучника; 12) оклику.

Б. Образова складня обіймає деякі звороти, що тепер належать до науки стилістики.

Кінчить ся складня 10 правилами (канонами) о порядку слів в реченю (*ω* чинѣ граматичность).

IV. Стихотворна прозодія обіймає: 1) коротке повторене „ортографії“, де подають ся широкі правила о довготі і короткості складів; 2) властиву зовсім коротку метрику (*ῶ* степенєхъ стїхотворныхъ мѣры); 3) „*ῶ* страстєхъ речєній“ (зміни слів в наслідок зложеня або скорочєня, однак без зміни значєня).

Такий є коротко поданий зміст граматики, яка — вже тут про се згадаю — вирізняє ся між всіма знаними тоді граmaticами подїлом материялу. — Метода є догmaticна, поодинокі правила пояснені примірами; згадати треба також, що перед першими 9 правилами ставить, по приміру інших сучасних граmatic, питання на лад катихитичний: та описєля вже анї разу сего не робить.

Ортографія, що обіймає також науку про наголос, зачинає ся наукою о буквах. Але перед їх вичисленєм говорить о сути (существо) букв і їх свїєстві. О сути букв говорить в сеї спосіб: Суть букв — се є правильне написанє кожної букви. Свїєства букв цїлком не дефініює і більше про него не згадує. З сего бачимо, що Смотрицкій, який заявив тільки бистроумности і тонкости в способі зложеня своєї граматики і поясненю поодиноких язиикових появ, а рівнож в своїх теологично-полемичних творах, де часто мусїв уживати відірваних понять, — таки часто не міг двигнути ся понад „формальне“: „суть“ букв є у него їх спосіб писаня (= правопис); наголос — означуванє звука знаком наголошеня!? Отже „суть“ букви не є у него узмєсловленєм звука, наголос — стєпєнованєм сили звука. При аналізі єго граматики стрїтимо ще пераз такі невистарчаючі, лише формальні, описи мїсто дефініцій понять.

Число звуків є 35, букв 46: а, в, к, г йай г', д, є, ж, з, йай з, и, ї, к, л, м, н, о, п, р, с, т, оу йай s, ф, х, ѿ, ц, ч, ш, щ, ж, ы, ь, к', є йай ю, ю йай ж, я йай я, ѡ, ѣ, ѵ, ѡ, ѣ, ѵ, ѡ, ѣ, ѵ.

Вже з сеї азбуки можна судити про великий вплив живої рускої мови на староцерковну: звук, означений знаком г, мав певно вартість лише латинського h, коли Смотрицкій чув ся приневолелим на означенє латинського g в чужих

І так прим. до безголосих зачисляє він: **в, г, д**, а на відворот до півголосих **с, ч, ш, џ**.

При другім поділі співзвуків вважає співзвуки **г, к, х, ц, ж, ч, ш**, такими, що підлягають зміні; що стичить співзвуків **г, в, х, ц**, то не поміляє ся, як говорить про VII відм. ч. одн. і I, V і VII відм. ч. мн. іменників. В V відм. ч. одн. перемінює ся **з**, яке повстало з **г** в VII в. ч. од., I, V і VII в ч. мн., в звук **ж**, так само **к** в **ч** через **ц**, а **х** в **ш** через **с**: отже друже з друг через друзь (друзе^х, друзи); члвче з члкъ через члвць (члвце^х, -ци); дше з духъ через дсеъ (-се^х, -си).

Однак поміляє ся Смотрицький, коли говорить, що в слові видшини **д** повстало з **ж** (віжу), в молотини **т** з **ч** (молочу), в просини **с** з **ш** (пронс).

Через положенє робить ся самозвук довгим (як в греці і латині: positione) по правилам грецким; в прозодії також перед **ж, ч, ш, ци**. Чужими співзвуками (грецкими) вважає **г, з, ф, џ, џ, р** (Славенскѣ ѡзыкъ ѡ кромѣ си^х состоѡти могѡтсѡ).

При сій погоді поясняє в замітці, що двозвуки **ав, ев, єв** і **вѣ** уживають ся в славянськѣм задля грецких слів: **ѡвѡглѡе, ѡдѡссеѡ** і т. д.

е і **є** мають ту саму звукову вартість, а служать лише для відрізнєня формально подібних відмінків числа одн. від відмінків ч. многого, прим. тої клеверѣтъ — тѣхъ клеверѣтъ, тої творѣтъ — тѣхъ творѣтъ. То саме відносить ся до **о** і **ѡ**: тѣмъ воино^м (ч. одн.) — ты^м воино^м (ч. мн.); ї кладе ся лише в чужих словах і перед самозвуками: Іншархъ, Леві; блгій — блгїѡ, але лише блгїѡ, крѣпкиѡ (III відм. ч. од. роду женск.). В приіменнику при линає ся **и**, коли сей приіменник лучить ся в одно слово з другим, зачинаючим ся від самозвука: приѡтелище, приѡнѡ. Замітим в у Сметр. означенє звукової вартости букви **и**: довідуємо ся, що тоді **и** звучало в назвуку і по співзвучках твердо — як виражаєсь Смотрицький — значить ся, звучало так, як тепер в нашій мові. Робить також Сметр. ріжницю між вимовою злучника **и** а заіменника **и**: першій вимовляє ся у него твердо, другій мягко.

І так переконуюмо ся з граматикки Смотрицького, що в нашій мові вже тоді злипли ся по співзвучках **и** і **ы** в оден

посередній звук, який не вимовляв ся апі так високо, як староцерковне и апі так низько, як староцерк. **ы**, тільки займає в скалі самозвуків посереднє місце між **е** а **і**. Неруському уху видає ся сего рода **и** майже чистим **е**, руському видаєсь оно таким по звуку **к**, прим. сливкі. В назвуку вимовляєсь оно тепер як **і**, **ї** або навіть як **є**: ипшиї вимовляють у нас: іпшиї, єпшиї, ипдик — єндик; диялектично звучить **и** в назвуку так само, як по співзвучах: **Иван**.

З другої знова сторони видимо на Смотрицкім вплив вимови білоруської при означуваню звукової вартости звука **е** в назвуку і по самозвучах: **е** звучить в таких случаях як **є**: їстество, ѡдєднєнїє.

Смотрицкій замічає також зовсім справедливо, що **ю** читало ся давійше, як **йо** — (і докази на се маємо дійсно в наших книжках ХVІ стол. —) а „тепер має **ю** таку саму вартість, як **ж**: стоїю **ї**лі сто**ж**“. „Письменишки нашого часу закинули **ж** і уживають місто пего **ю**“. — Смотри. тримає ся також сеї засади і не уживає ніде букви **ж**.

ы уживає ся в назвуку, впрочім **ы**: **ї**к**ы**, **ї**вл**ы**шес**ы**.

Смотрицкій не знає вже також звукової вартости староцерк. букви **з** (= дз): „она принята в славянське лише задля свого значіння, як числівник (6). В славянськім вистарчає **з**.“

Приіменники **ѡ**, **ѡ**бъ і **ѡ** затримують **ѡ** все, навіть в зложенях: **ѡ**дѣваю, **ѡ**бличаю, **ѡ**хожю, другі приіменники, з **о**, заховують **о**: сотворі**о**, вовед**о** і т. п.

Сюди належить кілька цікавих его правописних заміток, що можуть нам кинути трохи світла так на відпопене живучої руської мови до староцерк. як по часті її до білоруського парічя.

Довідуємо ся прим., що грецького **д** не відрізнявали Русини від **ф**. [ніже бо м**ож**є пішємо быти фео**д**ль, **д**ліпн**ь**, но **д**еоф**л**ль, ф**л**іліп**ь**]. Але не довідуємо ся з сеї граматки, чи **д** читано як **т** і **ф**.

„Блюстї к'єнѣ подобаѣ **и** падежей в' Склопєнїи, **и** в'рємєнѣ в' Спр**а**женїи: **ѡ**ко^ѣчєп**ы**: ни **о**/ в'мѣсто **ѡ**, н**и** в'проти^ѣ: ни **ы**/ в'мѣсто **а**, н**и** в'проти^ѣ: н**и** **ѣ**/ в'мѣсто **ѣ**, н**и** в'проти^ѣ: н**и** **е** в'мѣсто **ѣ**, ни в'проти^ѣ/ равѣ то **и** **ѡ**но прїїмати могуцихъ падежей: н**и** **ѣ** в'мѣсто **и**/ **и**лі **ы** в'мѣсто **и**, н**и** **ѡ**б**ы** та в'проти^ѣ полагаѣти. Т**ѡ**жде хр**а**п**и**мо б**у**ди **и** в'

согласныхъ иѣкои^х: иіже **Ф**/ в'мѣсто **ХВ**, иі в'проти^ѣ: иі **Щ**/ в'мѣсто **СЧ**, иі в'проти^ѣ: иі в' Гречески^х реченій^х (т. є словах) в/ в'мѣсто **ѵ**, в'мѣсто г/ и полагаєма быти **иімѣ**: **иікѡ**/ хвалà а не фалà: фòрма/ а не хвòрма; **иісчѣ**ний/ а не **иіщѣ**ный: **єѵ**гліє/ а не євангеліє: **иіг**ль а не **иігел**: иі г в'мѣсто **г**, иі в'против': **иікѡ**/ єдиітрїа// а не **єдиітрїа**: горà/ а не гòрà: **иі** про^ѣ:

Наведу ще задля точности кїлька менше важних, а все таки характеристичних правонисних правил, і так: правописє грецких, латиньских і єврейских слів має бути вірно зберігана.

Слова, що виражають гідність, штуку або часть мови, пишуться великими буквами, отже Царь, Лóгика, Имѡ.

Прикметники на — **ный** мають бути писані двома **-ни-**, дієприкметники предметні мнп. часу одним **-н-**: страшный, але читаный.

Цїлий апарат грецкогò способу наголошувания слів, множеный ще кїлькама знаками, вводить Смотр. до своєї граматики і надає назви для відповідних способів і знаків наголошувания та категорій слів, що від наголосів дістають ріяжні назви.

Між иншим належать до перієноменів ті другі відмінки ч. многогò р. муж., що в визвугу мають довгий самозвук: человекѣ, оученикѣ, любодѣ.

Змягченє співзвугу в середній слів означаєся значком ' : полый, хвалый, судѣба, а навіть лóгика.

Знак на елліпеу єрикѣ ставити там, де пропусаєся в визвугу **ѣ** або **о**: в' до^ѣ місто во до^ѣ, як також там, де лише традиция знаку **ѣ** ще удержувалася: в' путь члѣвѣка „замість: внутрь члѣвѣка“.

Замість вѣ, кѣ, сѣ або во, ко, со ставитися (каже Смотр.) в', к', с'.

Не так часто, як се робили до ньогò староцерк. письменники, ставити він над рядками поодинокі букви в визвугу або в середній слів, або навіть цїлі склади кінцеві. Букви і кінцеві склади надстрічкові накриває півколесом, однак частііше бувають пенакрїті: пишемѣ, припрѣжеѣна, коѣчацаѣже, двовремеѣнаѣ, Славѣѣскѣ, ѡтоѣченіє, мѣритеѣ-

наго, догтоє, погласна, стїхотвопаго, наведепаюцс, пєвое, ѿ Грекоу, дрениг, ѿтез (І відм. ч. од.), крато, боува, ет, шеть, з греческа, и про; всл; граматака, и, метро, соз (також: ест і ест), кракое, в реченїх, перадѣлна, бе, срествуюци, заева, тогоде і т. д.

Тут повтаряє ся майже те саме, що паходимо в руских памятникях XVI ст., де **д, ж, х, и, т** і цілі склади надстрічкові пишуть ся ненакриті¹⁾.

Вязаня (лігатури) дучають ся дуже рідко, а титли доволї рідко: **ѿкѡ**, чєстний, **ѡкацнний**, раз вотри (= во три); **гѡати**, **Бѡъ**, **иѡѡ**, **Гѡдъ**, **Гѡ**, **Хѡ**, **Ѣпкпъ** і инші звичайно уживанї тоді скорочєня.

Частиці, іменно приіменники, пишуть ся дуже часто з іменами і дїєсловами разом: **вколичествъ**, **вовсѣхъ**, **ксп**, **вогланїи**, **ѡнейже**, **а се**, **кпослѣдующемс**, **поначатомъ**, **сочраєсждєніемъ**; **неполагаѣса**, **пєнде**, **пєсѣде** і т. п.

Таким чином наведено що найважнїйше і найзамїтнїйше з першої части Смотрицкогo граматики, але так, щоби про неї можна виробити собі повнїй образ.

Хотяї Смотрицкїи, послїдуючи Грекам, сповнив ту саму похибку, що й єго славянські попередники, осмотрюючи без потреби славянські слова знаками придику, нагосу і титлами, все таки славянська азбука має єму завдячувати освободженє від деяких непотрїбних букв. І так уживає він на означєне звука **о** лише двох букв **о** і **ѡ**, замість 4 згядно 5: **ѡ**, **о**, **ѡ**, і ще двох инших **о**, **ѡ** з точками в середнїї, відтак двох букв на означєне звука **у**, замість 3 згядно 4: **ѡу**, **с**, і подїбногo до сєго знаку: **ѡ**, згядно також **ѡ**). Також не уживає він так часто скорочєнь і надстрічкових букв, як єго попередники.

Заким перейду до „етимольїї“ (= флексїї), хочу вперед згадати, як Сметр. означає склад, слово і речєнє. Дєфініція складу не є у него точна: Слогъ бываєть сшємєнъ, ѣстѣже слогъ двѣ или мпогнхъ шємєнъ сложєніє,

¹⁾ Сборники и лексиконы, описалъ Валерїї Погорѣловъ, Москва 1899 в вид. „Библиотєка москов. синод. типографїи“. Вып. втор. стор. 4 і сл. Повѣсть полна. Како латинє... быша латиньки.

²⁾ Тамже і в П. В. Ягич-а: Разсужденїя... sparsim.

нлії єдинагw гласнагw движєнїе: ѿkw ѡ-по-вахъ. На иншїм мїсци згадує, що в складї мусить бути самозвук: ѿkw кромѣ си* на єдинъ слогъ составитисѧ мѡжетъ.

Термін реченїе (λέξις) значить у Смотр. слово, а терміном слово (λόγος) означає вїп то, що ми тепер називаємо реченєм (гадкою).

Етимольогїя (= Флексиа).

Смотрицкогo 8 частїи мови звуть ся: **Имѧ**, Мѣстоимєнїе, Глаголь, Причѣстїе, Нарѣчїе, Предлогъ, Союзъ, Междомєтїе.

Родівник („различїе, ἄρθρον) не знайшов мїсця в єго граматїцї, „бо вїп не є интомим славянськїй мовї“ і позаяк „заїменник сповняє єго функцію в цїлком достаточнїй мїрї“. Яко 8. часть мови приняв Смотр. оклик (междомєтїе, interiectio).

Числівники основнї і рядовї, як також заїменники питаннї і вказуючі зачислив до прикметників.

Опїсля обговорює Смотр. докладно подїл, окїнченя і степенованє прикметників.

Окїнченя прикметників є повнї або „усїченї“ (оуѣсѣченое ѿкопчєнїе): бѧгїи, -ѧ, -бе і бѧгъ, бѧга, бѧго.

Окїнченє II степеня є -шїи, -ша, -шее, III-ого -ѣишїи, -ѣиша, -ѣишее або через апокопу — як каже — свѧтъ, свѧтшъ, свѧтѣишъ; свѧта, свѧтша, свѧтѣиша; свѧто, свѧтше, свѧтѣише.

Степенованє називає неправильним, коли II або III стєпень не творить ся від пня I-ого стєпеня:

мѧлъ, мнїи (або мєншїи), малѣишъ.

бѧгїи, оуѣпїи або лѣчшїи, блажайшїи.

злїи, горшїи, злѣишїи.

вєлїи, болїи (вѧцшїи), величѧишїи.

Творенє другого стєпеня поясняє ось як: разсудительнїи составлѧетсѧ ѿ именїтелнагw в'мѣцєнѧ в'окїнчѧемый слогъ ш/и ы премѣнєнѧ на і: ѿkw правїи, правшїи: оуѣбогїи, оуѣбогшїи и пр.

III стєпень знова творить ся, коли в другїм стєпени вставить ся **-ѣи-** мїж послїднїи а передпослїднїи склад.

Прикметники, що їх пії кінчать ся звуком **-к**, змінюють се **к** на **ш**: сла́дкій, сла́дший, лише оден прикметник зберігає се **к**: го́ркій, го́ркий (для відрізнєня від го́рший, II ст. від злий).

В III степ. змінює ся **-гій**, **-дый**, **-хій** на **ж** і **ш** і вставляє ся ще **-ай-** перед окінчене **-пій**: мла́дый, млажа́йший, тина́йший, су́божа́йший.

Прикметники на **зк** перемінюють в III степ. **з** на **ж** — що дїє ся з **к**, сего не каже: бли́зкій, бли́зший, ближа́йший.

Триклядові прикметники на **-кій** відкидають **к** лише в II степ., а в III-ім же пі: гла́бокій, гла́бний, гла́божа́йший; жесто́кій, жéстний, жесточа́йший; далéкій, да́льний, дале́жа́йший.

Прикметники на **-ный** творять II степень правильно, або так як III степень. В III степені ставить ся ще приставку **пре-** перед форму II степеня:

сла́вный, сла́вний (слави́ний), преслави́ний;
че́стный, че́стний, [честви́ний], пречести́ний;
красный, кра́сний [краси́ний], краси́ний;
на два **нн-**: смире́нный, смире́ний (II ст.), смиреннви́ний (III ст.); **ѡ**ка́лный, ѡка́лний, ѡка́лнви́ний (III ст.).

Прикметники з приставкою **пре-** уважає першими степенями, (— в дійсности мають они значіє III степеня прим. преслави́ний —), творить від них III степ., а II-ого пі. Але таки празнає першому степеню тих прикметників сильніше значіє, ніж III степеню від прикметників, що мають виправді ті самі ннї, але не мають приставки **пре-**: „прéстий бо́ бóлее мóжетъ не́же стви́ний, пребога́тый не́же бога́тний“.

Смотрицкий знає також другий степень на **-ѡй**: крѡпнви́й, силинви́й; але уважає їх неправильними (!), побічні відмінки називає вже „правильними“: крѡпна (!), силнви́ша.

а. О роді.

Смотр. знає аж 7 родів: крім звичайних трох є ще у нього: 4) родъ ѡбиди́й (той і та **ѡ** Воевода), 5) вса́кій (той, та **ѡ**, тоє псполнь), 6) педо́змвнний (той або та **ѡ** пеасить) і 7) преоби́дий. І́же єдинымъ мужескимъ і́ли жепескимъ родомъ **ѡ**бои́ по¹ объе́зеть: **ѡ**къ той орель, та **ѡ** ла́стовница.

Родн імен можна пізнати по значіно і окінченю. Тим займає ся Смотрич досить довго, але йдучи часто сліпо за вимогами чужих язиків, помиляє ся декуди: всі грецкі мужескі з покінченєм -ης, пересажені на славянське, мусять бути також без виїмки мужескими прим. комѣта, плапѣта; середними є знова: доїма, параднїма, схїема.

Всі невідмінні, як їродь, їсполнь і всі основні числівники від три до сто є у него всякого роду; область общого роду є дуже простора, бо сюди належать всі іменники мужеского роду, які обіймають в язичі рівнобіжні понятя й женського роду, лише не мають для них окремих виразів, отже навіть такі іменники, як чѣвкъ, сѣдѣ, воинь, вѣждь, свѣдїтель, гѣсть і т. п.

6. Відміна імен.

Смотричкнї має 5 відмін; відмінків є у него вже 7, бо VII відмінок впровадив він першнїй до славянської граматики.

Мрилом подїлу іменників на деклінації були окінчення.

Іменники I відмини кінчать ся самозвуками а, ѡ, и; на а роду мужеского і женського, відтак іменники „общого“ і всякого роду, на ѡ і и лише женського! Іѡна, Дѣва, той и та ѡ Воевода, Іѡвас или Іѡва, Іртемїс или Іртемїда, Влага, Рука, эпоха, мрежа, юноша, піѡница, той, та ѡ и тоє обрѡца, Захарїа, Ладїа, той и та ѡ сѣдѣ, Самарѡнни, стѡѡ или стѡни, Імармѣни.

II відміна має 4 окінчення: ѣ (мужеского, спільного і всякого роду), о, ѡ, е (середного): клевреть, ярѣмь, Воинь, той, та ѡ и тоє їродь, тоє древо, другь, Пророкъ, грѣхь, отець, чвапець, сердце, Снѣь, ярець (жерца), отрочѡ, пмѡ і слово або словесо (небесѡ, чѣдесѡ, тѣлесѡ, ѡчесѡ, оушесѡ, колесѡ, деревесѡ), Віас (Віанта, грец. Βίας), Варадронь (Варадра), домь, брать, дождь, Римлянинь, дрѣгь дрѣга (з одним наголосом!, грец. ἀλλήλων).

До III відмини належать лише женскі на ѣ, але між примірами находимо також всі женскі шї на ѣ, отже: заповідь, матерь (або мати), але і любовь, церковь (церкви, I відм.!) кровь (крви, I відм.), свекровь (свекры), неплѣды,

дщерь (дщн), також грецке *Συγγραφε* (-їос) і латинське *таа аѳторїтае* (тоа аѳторїтати).

IV' відміна обіймає мужескі і спільні, окінчені на -ь, -ї, і -ла, і середні на -їе: пастьрь, маѳтежь, тої ѿ таа свѣдїтель, ходотаї, їерей, мравїї, зної, краґсїї, Любодѣї, древодѣла (II відм. древодѣла), знаменїе, тое Конобїон (тогѡ Конобїа), врачь, Гдѣ, тїп каменїе ѿли тое каменїе.

До V відміни належать всі прикметники.

Замітки до всіх пяти відмін.

В сих замітках звертаю увагу головно на похибки, які поробив Смотрицький, не знаючи доволї староцерковної (староболгарської) мови.

І так в I відміні учить він, що всі мужескі на -а мають в 4. відмінку ч. од. лише -s, в 6. відм. лише -ою. в 1. 4. і 5. відм. числа двійного -а! (жєньскї -ѣ).

Грецькі, латинські і єврейські імена власні на -а, що належать до сеї відміни, можуть в 1. відм. ч. одиц. зберїгати свої первїснї окремі окінченя (прим. *ѿввас*), в инших відмінках мають окінченя а - відміни.

Іменники, що їх нїї кїнчать ся на г, к, х, мають в 2. відм. числа одиц., 1. 4. і 5. ч. мн. -и (а не правїльне -ы). Мужескі не -яа, -ца, -ша, -ща (що можуть мати окінчене -а або -а — як инше автор), мають в 2. відм. ч. од. і 1. та 5. ч. мн. -и, жєньскї -а, 5. ч. од. -е, 6-тїї -єю, 4. ч. мн. мужес. -ы і -а, жєньскї -а.

Захарїа має в 4. в. ч. мн. лише Захарїа так само едїа лише едїа; Самаряни в 2. в. ч. од. -а, 1. в. двійного числа -ѣ; в 1. в. мн. ч. лише -а. Біля *стыни* паходимо в 1. в. ч. од. також *стына*, впрочїм відміняєсь як самарянини. Так само гордыа, рабыа і т. д. побїч гордыни, рабыни. Грецькі жєньскї на -и (гр. -η) мають в 2. 3. і 7. в. ч. од. -и. впрочїм відміняють ся як *дѣва*.

В II відм. рївнає ся 4. відмінок ч. од. животних другому відмінкови, (що впрочїм лучає ся тут і там вже в найдавнішних памятниках церковної мови); 3 відм. двійного ч.: *тыма* клеврѣт-ома, 6. відм. *тѣма* клеврѣтама, 6. відм. ч. мн. *тѣма* клеврѣтами або клеврѣты, 7.: *ѡ* тѣхъ клеврѣтехъ і -тѣхъ; 6. відм. ч. од. відрїжноє ся правописно від 3-ого

ч. мн.: клеветет-омъ — клеветет-омъ. Відмінок 4. і 6. ч. мн. іменників, окінчених на -гъ, -къ, -хъ, мають -и не -ы.

Іменник воинъ є у него спільного роду і відміняє ся так: той і таа Воинъ тогѡ ѡ тоа Воина і т. д., в 6. відм. ч. од. стоить лише тѣмъ (без: ѡ тоѡ) Воиномъ. — Взорець для всякого роду відміняє ся так:

тоѡ, таа ѡ тое ѡродъ.

тогѡ, тоа ѡ тогѡ ѡрода і т. д., але в двійнім числі є в 1. 4. і 5. відм. муж. і сер. р.: та ѡрода (для женського і серед. р. повинно би бути: тѣ ѡродѣ), 3. відм. для всіх трох родів: тѣма ѡродома, 6. відм. тѣма ѡродама, 1. в. ч. мн. муж. і ж.: ѡроди.

Від древо є 1. відм. двійного ч. древа, 6. в. ч. мн. тѣми дрѣвами і дрѣвы, 7. відм.: дрѣвехъ і -ѣхъ. Так відміняєсь небо, тѣкло, чѣдо, сѣко, оухо і т. д. (развѣ сходѡщи² на -со).

2. відм. ч. мн. від дрѣгъ: тѣхъ дрѣгѡвъ ѡлі дрѣгъ, 6. відм. дрѣгами і дрѣги, 7. відм. дрѣзехъ і -ѣхъ.

2. відм. ч. мн. від пророкъ лише: пророкъ.

Іменники на -жъ, -цъ, -чъ, -шъ і -ицъ мають в 4. відм. мн. ч. -ы або -а.

Як далеко відбигь Смотри, в відміні цих іменників від правильної відміни староцерковної мови, се найліпше можна осудити на відміні слова сѣтець: сѣтець, -а, -s.

3. відм. дв. тѣма сѣцема

6. „ „ тѣма -ама.

4. „ мн. тѣа сѣцы або -ца

6. „ „ тѣми -ами „ -цы

7. „ „ ѡ тѣхъ -ехъ.

Від сердце є 7. відм. ч. мн. сердцехъ і сердцихъ.

Смотри, учитъ, що а по ц, ж, ш, щ треба вимовляти як а: отца = отца, денница = денница.

До сеї відміни належить також слово сыпъ, яке Смотри, уважає ъ/о-пнем, але наводить також і форми з ъ у-відміни: Снѣтъ, -а, -s або -ови, -а, -е; дв. ч.: Снѣа, -s, 3. відм. Снѣома, 6. — Снѣама: ч. мн. Снѣы або Снѣове, Снѣицъ або Снѣѡвъ, Снѣѡмъ або Снѣѡмъ, Снѣы або Снѣовы, 6. відм. Снѣы або Снѣами, Снѣехъ або Снѣовехъ.

В слові жрецъ відбуває ся переставка в відмінках скієпих: жерца; в ч. мн. побіч жерці також жерцеве, побіч

жрець — жерцѣвъ, жерцѣмъ — жерцѣвѣмъ, 4. відм. жерцы — жерцевы, 6. відм. жерцы — жерцами, 7. відм. лише ѿ тѣхъ жерцѣхъ.

Слово сер. роду строчѣма має в 6. відм. ч. од. лише строчѣтемъ, в 7-ім лише строчѣти; двійне число для сего слова є: отрочѣта, — с, 3. відм. тьма — ѣтема, 6. відм. тѣма — ѣтама. Так відмінюють ся всі середні н- і с- пні.

Вже було згадано, що грецкі імена власні затримують свої окінчення в 1. і 5. відм. ч. од. з виїмкою Марко; грецкі середного роду на -ов, тратять се -ов в скієних відмінках: Вараѣронъ, Вараѣра; те саме діє ся з латинськими на -um; але коли они відкидають се -um в 1. відм. ч. од., то стають мужескими(!).

Гетероклітами сеї відміни є у Смотр. домъ і братъ. Подібно як при слові сынъ наводить при домъ і двоякі форми, прим. в 2. відм. ч. мн. побіч до мѡвъ (так!) — до мѡмъ!

Братъ має в ч. многім або братіє, -їи, -їемъ, -ты, -їе, братієхъ або уживає ся збірного: братіѣ, що має відмінити ся по взірці ладіа, але в 5. відм. є лише ѿ братіѣ (не так як ладіє!) відай тому, що 5. відм. ч. мног. від братъ є також братіє.

Подвійні визвуки мають слова цаѣство — цаѣствіє, величество — величѣствіє, знама — знамѣїє.

Замітною є у Смотр. також відміна слова око в двійнім і многім числі: тѣ ѡчѣ, тѣю ѡчїю, в ч. мн.: тїи ѡчи і та ѡчеса, ѡчесѣ, ѡчесѣмъ, тѣѣ ѡчи і та очеса, тѣми ѡчесѣ, ѿ ѡчесѣхъ. Так само ѡѣшѣ. Грецкому слову *ἀλλήλων* відповідає у Смотр. дрѣгъ дрѣга, що не лише відмінює ся в ч. од., але й двійнім: та дрѣгъ дрѣга, тою дрѣгъ дрѣгѣ і т. д.

III. відміна. Сюди належать всі женські на -ѣ (і-, у-, р- пні!); мужескі на -ѣ (-і- і іо- пні!) належать до IV. відміни.

В сїй відміні нема багато замітного: в двійнім числі лише Смотр. тѣ заповѣдѣ, 3. відм. тьма заповѣдема, 6. відм. тѣма заповѣѣма, 6. ч. мн. заповѣѣми.

До сеї відміни належить також мати. В 4. відм. ч. од. є лише матерѣ, в 2. в. ч. мн. матерїи (замість правильного: матерѣ), в двійнім ч. матерѣ, матерїю, 3. відм. матерема, 6. матерема. Так відмінюють ся — каже він — любовь

або лубы, неплодвь або неплоды і всі вичислені вже в схемі деклінації.

Грецькі іменники на *-is* і *-us* мають мішану відміну: *сѣптажїе*, *сѣптажїос*, 3. відм. *сѣптажїї*, 4. *сѣптажїи*, 6. *сѣптажїю*, в двійн. і мног. ч. по взірці: *заповѣдь*; латинські женьскі на *-as* (*-atis*), як *авторїтае* по взірці: *заповѣдь*, але в 1. 4. і 5. відм. ч. од. зберігають своє окінченє латинське **-ас**.

Лише в числі многим уживають ся в сій відміні слова: *моици*, *перси* (а навіть *плещи*!).

IV відміна. До неї належать мужескі на **-ь** і всі інші мужеского і спільного роду, що перед **-й** в визвуку мають самозвук (*-ай*, *-ей*, *-ей*, *-ий* і т. д.). Крім сего мужескі на **-ла**, середні на **-їе** і грецькі на *-ior* і *-εϊοr*.

2. відмінок од. ч. кінчить ся на **-а**, 3. і 5. на **-ю**, 6. на **-емъ**, 7. на **-и**.

В двійнім ч. 3. відмінок рїзнять ся від 6-ого: *тыма пастырема* і *тѣма пастырма*, в числі многим: *пастырїе* або *пастыре*, *пастырѣй* або *пастырь*, 6. в. *пастырми* або *пастыри*. Раз читаємо в 1. відм. ч. од. *єлени* замість *єлень* (може друкарска оншбка!).

1. відм. дв. числа від *свѣдїтель* (спільного роду) є *тá* і *тѣ* *свѣдїтельъ*, ч. мн. *свѣдїтелиє* і *свѣдїтеле*, *свѣдїтелей* і *-тель*, 4. лише *свѣдїтеля*, 6. *свѣдїтелми* і *-ли*, 7. *-лехъ*. Четвертїй відм. одн. ч. від *ходатай* є *ходатаа*, 3. від. дв. ч. *ходатаема*, 7. — *тайма*, 1. ч. мн. *ходатає*, 4. — *таа*, 6. — *тайми* і *-тан*, 7. — *таєхъ*. Так само відміняють ся: *їереї*, *мравїї*, *зної*, *крагсїї*, *любодѣї*. Свдїа належить також деякими відмінками до сеї відміни (*ѡ* сег *ѡ* склоненїа при *тажати* видїеа): 1. і 5. ч. мн. *свдїе*, 5. ч. од. *-її*: *ѡ* *свдїї*.

Дрѣводѣла має в 2. і 4. відм. ч. од. також *древодѣла*, 2. відм. мн. *-лей* і *древодѣль*, 6. *-лми* і *древодѣли*, 7. *-лехъ*.

Від знаменїе є 1. відм. двійного ч. *знаменїа* (не *знаменїи*), 6. двійного *тѣма знаменїма*, 6. ч. мн. *знаменїми*, 7. *знаменїе** і *знаменїи**. При сїм подав Смотри цїкаву замїтку: Середні творять 7. відм. ч. мн. радше на *-ихъ*, як на *-ехъ*, мужескі радше на *-ехъ*, як на *-ихъ*. Основи для того правила не мїг однак Смотри пайти в памятниках староцерк. мови!

Греці іменники на *-iov* затримують вправді се окінчене в 1., 4. і 5. од. ч., але в інших відмінках се окінчене відпадає: *кошовіон, кошовіа* і т. д., як знаменіє.

Врачъ має в ч. ми. різні окінчення: *врачѣ, враче* або *врачѣве, 2. відм. врачъ* або *врачѣвъ, 6. врачми* або *врачи*.

Сюди належать всі мужескі на *-нь*: *корень, степень, день*. О них каже Смотри., що в 2. відм. ч. од. приймають радше окінчене *-е*, ніж *-а*. Перший відм. ч. ми. кінчить ся радше на *-ѣ*, як на *е*: *камѣнѣ, днѣ*.

Путь, путі належить також до сеї відміни.

До гетероклітів належить *Гедь*, що у Смотри. має також двійне і многе число, як також *людіє* від „пеуживаюго“ *людь*.

V. відміна (прикметників).

У взірцях стоять всюди іменникові форми: *Сѣъ, крѣпокъ, побіч зложених: Сѣий, крѣпкій*. Четвертий відмінок ч. од. муж. р. = другому відм., в 6. відм. ч. од. подано лише одну форму: *Сѣимъ*, в 7. — *Сѣомъ, -ѣмъ і Сѣѣъ*, 1. ч. дв. лише *Сѣа*, 2. відм. *Сѣс*, 3. і 6. — *Сѣима*, 3. ч. ми. лише: *Сѣимъ, 6. Сѣими, 7. Сѣыхъ*.

Від *Сѣа* є в 7. відм. *Сѣой* побіч *-тѣй і -тѣ*. Для всіх трох родів є 2. відм. ч. ми. побіч *Сѣыхъ* також *Сѣѣтъ*; так само консеквентно: *блѣгъ, ниць* (1. відм. ч. од.: *ниць!*).

Вже замічено, що в 7. відм. всіх трох родів побіч *-ѣмъ і -ѣ* находимо на першій місці *-омъ* (в чім видимо ділане заіменникової відміни), в 3. відм. ч. од. ж. р. *-ой*, в 1. і 2. відм. дв. ч. нема зложених форм.

Багато форм іменникової відміни нема у Смотри. цілком, іменно 4. і 6. відм. ч. од. муж. р., 7. відм. ч. од. (часом), 3., 6. а часом також 7. ч. ми.

Семий відм. ч. од. від *ниціи*, *ниць* є лише *нищемъ*. Перший відм. дв. ч. *жєньск.* і серед. р. від *ниціи* є лише *нища*.

Смотри. наводить також форми: *Сѣемъ* (7. відм.) замість *Сѣомъ* або *Сѣѣмъ*, *Сѣей* зам. *Сѣого* або *Сѣѣи* і навідворот *нищомъ* зам. *нищемъ*, *нищой* зам. *нищеи*: в ч. ми. *Сѣыхъ, -тѣма, -тѣми, -тѣмъ* зам. *Сѣыхъ* і т. д.

Прикметники на *-ь*, що повинні би відмінятись по взірці *гошь*, мають в 5. відм. *Сѣѣвне*, в 6. лише *Сѣѣвнимъ*,

в 7. С^новпѣ. Впрочім на відміну сих прикметників виплинула в такім самій мірі руска живуча мова, як на відміну прикметників з окінченем **-ий**.

Майже так само відміняє ся Божій: 2. відм. Божіа^гw або Божіа^л, 1. відм. женьск. Божіа^л, 2. Божіа^л.

Присвоюючий: Варнавинъ і Варнавлъ відміняє ся іменниково, з тими самими різнницями в 6., 7. ч. од., в 2. ч. мн. (на **-ыхъ**, зглядно **-ихъ**), в 3-ім (на **-ымъ**, **-имъ**), в 6. ч. мн. (на **-ыми**, **ими**) і т. д., як се вказано на висше обговорених примірах. Те саме відносить ся до присвоюючих прикметників з окінченем **-овъ**, **-а**, **-о** або Павлъ, Павла^л, Павла^с (так!).

Прикметники на **-скій** (**-скъ**) творять у С^мотр., так як присвоюючі, окрему класу. Піднести годить ся тут ті відмінки, що в них **к** перед **-и**, **-ѣ** переходить на м'яке **т**. О переході **к** на **ц** не пише С^мотр. нічого.

Гетероклітами уважає С^мотрицкій в сій відміні слова **весь**, **двои**, **трои**, **четверо**, **пѣтеро**, **шестеро** і т. п. Відміна слова **весь** (так!) різнить ся лише дечим від староцерк. **вьсь**.

Позаяк тодішні автори граматик руководили ся напущим тоді поглядом, що граматика повинна учить мови, а не має бути лише образцем (ілюстрацією) мови, дбали они зовсім консеквентно і логічно о впровадженю до мови навіть таких форм, які дотичній мові були цілком чужі: в поглядах на мову панували тоді засади логіки, а не психології, на які вказав донерва Штайнталь. Тим то й стало ся, що С^мотрицкій, знаючи добре мову латиську і грецку, старає ся в відміні імен, а вже особливо дієслів, збогатити свою славянську мову всіма формами язиків класичних, особливо-ж язика грецкого! Ёго не разили зовсім придумані ним дивоглядні язикові новотвори. І так тут відміняє він на спуд такі слова, як **обои**, **двои**, **трои**, **четверо**, **пѣтеро** і т. д. аж до **девѣдесѣтеро** (властиво аж до **девѣдесѣтдевѣтеро**), що всі мусять мати (зовсім природно у него!) навіть дві й не і многе число (!) по строгим вимогам формальним: **дві й не** число четвера, **-ѣ**, **-рма**, ч. мн. **четвери**, **-ій**, **-емъ** і т. д.

На відміні числівників **три** (женьск. і сер.), **відтак** **четыри**, **пѣтъ**, **шесть** можна також переконатися, як С^мотр.

улягав впливови живучої мови: три, трехъ (в староцерк. трый або трий), четири, четырехъ (староцерк. четьрь!), 6. відм. четьрма, пѣтма, шестма, седма, осма, девѣтма. В відміні числівників седмь, осмь, девѣть і т. д. має і-деклінація перевагу.

Сто має в дв. числі стъ (двѣстъ), в многім ч. ста і відмінюєсь у всіх відмінках, навіть в получено з другим числівником, так як дѣло; 2 відм. ч. мн. стѣ, трехстѣ.

В 4. відм. ч. од. від таѣ тѣсѣца пише Смотри. тѣсѣцю, хотяй впрочім пише: мрежѣ, пѣшицѣ, ѡбрѣцѣ; дв. ч. двѣ тѣсѣцѣ, двѣю тѣсѣцѣ. При пѣ тѣсѣцѣ і т. п. відмінюють ся дві частини.

3. Заіменники.

Смотри. знає всего 18 заіменників (весь є у него числівником): 13 первісних (як азъ, ты, той, сеі і т. п.), 5 похідних (derivativa, як мой, твой, свой, нашъ, вашъ). *Азъ, ты, самъ, сеі, овъ, оу* називають ся всі вказуючими заіменниками.

Заіменники мають лише 5 (а не 7, як іменники) родів і 4 відміни.

До I відміни належать заіменники, що їх тепер називаємо особовими: азъ, ты, себе. Відмітити належить: мене побіч ма (4. відм. од. ч.), тебе побіч та, себе п. са, 1. відм. дв. ч. муж. і сер. р. нѣ, вѣ, ж. пѣ, вѣ, 4. ч. мн. насѣ, васѣ п. ны, вы.

До II відміни належать самъ, овъ, оу. Самъ не відмінює ся так, як в староцерк. ть, але в частини як прикм. добрый, -агѣ, самъ, самагѣ, вчастини як ть: 6. відм. ч. од. самѣмъ (пор. тѣмъ). Те саме повтараєсь при сама, самыѣ, самоі, 6. відм. самоі або самѣі, дв. ч. ж. р. сама (так!), 2. відм. для всіх трох родів: самѣ (зам. самою!).

До III. відм. належить кто, что і той. Від кто є 6. відм. од. кимъ зам. правильного цѣмъ. В відміні заіменника что (у него что) наводить для 1. відм. од. ч. побіч что також форму чесѣ. Ціла відміна сего слова виглядає ось так:

1. что або чесѣ (!)
2. чесѣ або чесѣгѣ
3. чемѣ або чесѣмѣ
4. что або чесѣ

6. чимъ

7. **ѡ** че^м або чесомъ.

Смотр. поклав лише тому в 1. відм. ч. од. чесо́, бо дав ввести ся в блуд формами чесо́го, чесо́м^с, чесо́мъ, що дійсно в пам'ятниках староцерковних зустрічають ся. А прецінь найшов ся й в наших часах оден учений, що ревіндикувє чесо́ для 1. і 4. відм. од. ч.

Згадати би ще треба про се, як виглядає у него відміна слова той, та^а, тоє. Але сеї відміни наводити не буду, бо вже пераз була нагода, пізнати її при відміні іменників. І на тім заіменнику можна пізнати вплив живучої мови.

До IV. відміни належать: сеї, мой, твої, свої, кії, чїї, нашъ, вашъ, **ѣгѡ**, **їже**.

Відміна заіменника сеї (або сії) годить ся майже з староцерковною. Відмінними є лише форми:

	Рід муж.	сер.	женск.
Ч. од. 1.	сеї (сії),	сіє,	сі ^а (сі)
4.	сегѡ,	сіє (се),	сію.
Ч. дв. 1. 4. 5.	сіа,		сіѡ
„ мн. 1.	сіи,	сі ^а ,	сі ^а .

Від кії є 6. відм. од. ч. коимъ (зам. кѡимъ), 1. відм. ч. мн. кіи, прочі форми ч. мн. від іня коіо-. 6. відм. ч. мн. коими або кіими, 7. кои^м або ких', ч. мн. сер. ко^а (зам. ка^а), 4. кі^а, 6. коими або кііми.

Заіменник **и**, **я**, **је** відміняє. Смотр. окремо від заіменника **їже**, **їже**, **їже**, розумієсь з пропусцем 1. відм. В 4. відм. од. находимо **ѣго** і **ї**, в 7-ім **ѡ** їмъ і „евфонії (!) ради“ **ѡ** пемъ; тоту-ж замітку находимо майже при всіх 7-их відмінках, але частійше ставить прямо лише форму з назвуком **и**- 1. відм. дв. ч. женск. р. **ѣѣ**, муж. **а** (зам. **ѡ**).

4. Дієслово (глаголь).

„Глагол“ є чотиракий: личный, безличный, стрѣпотный і лишаемый (лише також: лишаемый), „їже наклоненій ілії времєх лишаетс^а: **їѡѡ** рѣхъ, **сѣсиѣ** **ї** прѣча^а.

Дієслово особове є потрійне: существительне, звательне і прилагательне.

„Существительними“ дієсловами є лише: **їемъ** і бываю.

„Звательні“, що означають „зву ся“: **їменсѣс^а**, **зовѣс^а**.

До „прилагательних“ належать прочі дієслова.

Дієслова є перехідні і неперехідні („*п*реходительный“ і „*с*амостоятельный“).

Дієслова мають: залогъ, начертаніє, видъ, число, лице, наклоненіє, время, родъ і спряженіє. „Залогъ“ є дійствительный і страдательный (творить ся за доданем *с*а до форм діяльних), средний (стою, тебю), *ѵ*ложительный (форма предметна, значіє діяльне або медіяльне, прим.: боюса або трясяюса), общій (форма предметна, значіє діяльне або пасивне, пр. касяюса і т. п.).

„Начертаній“ (фігур) є три: простое: *г*млю, сложное: приэмлю, пресложное: воспріэмлю. „Видъ“ є або „*п*ервообразный“: *ч*тс, стою або „производный“: а) *н*ачинательный: каменю, б) *о*уѣчаательный: читаю.

Способів є 6: наклоненіє *н*зъавительное, повелительное, молителное (*о*уѣслыши, вонми, прізьри), согласительное (conditionalis, *н*мже согласительъ быти что *о*уѣщаваемъ, *н*къ *л*ще бы хотѣлъ, далъ бы), подчинительное (subiunctivus: да *б*ю), неопредѣленное (infinitivus).

Часів є також 6: время настоящее (совершенныхъ и *о*уѣчаательныхъ), переходящее (*б*ихъ, *б*ихъса або *б*іенъ емь и *б*ыхъ), прошедшее (*б*іахъса або *б*іапъ емь і *б*ыхъ), мимолетное (*б*іаахъ, *б*іаахъса або *б*іапъ бывахъ), непредѣльное (*н*мже *в*малъ совершенн *п*решлое дѣйство *н*ліи страданіє *н*мже *в*малъ *н*ліи *п*обихъса *н*ліи *п*обіенъ *б*ыхъ), *б*здъщее (*п*обію, *п*обіюса *н*ліи *п*обіенъ *б*здъ). По особовим окіччєням розрізняє Смотри ріжні форми дієсловні (родъ): а) *м*язе-скій: билъ, *б*ихъ, б) *ж*енекій: била, *б*исвѣ, *б*иша; в) *с*редній: било; г) *о*бщій: *б*исва, *б*иша (так!); д) *в*сакій: *б*ію, *б*іени, *б*іемъ, *б*іетѣ, *б*ихомъ, *б*іаше.

Відмін є 2: ті дієслова, що мають в 2. особі ч. од. ч. теп. виду підметного перед окіччєнем *е*-, належать до I-ої, а ті, що *и*-, до II-ої відмінн: 1) *п*ес-*е*-ши, 2) *т*вор-*и*-ши.

Між дієсловами II. відмінн наводить диялектичні, з живої мови взяті форми 1. особи ч. од. ч. теп.: *б*егю, *г*нѣздю, *д*ождю, *с*лезю, *б*дю (і з мягкими окіччєнями по шипячих: *о*уѣчю, *п*рошю, *л*щю).

В часі „*п*реходящим“ находимо такі двоякі форми побіч себе, і то в 1. особі ч. од.: *ч*тохъ, *ч*ель, *ч*ла, *ч*ло, *ч*тѣ (отже

форму дієприкм. діяльного ч. м. II. без **есмь** уважає аорістом).

Справедливо замічає, що в 3. особі ч. од. діяльн. в. аорісту („преходѧщаго“ часу) приймають окінчене **-ть**: **иѣть**, **ѡѣть**, **запѣть**, **заклѣѧ**.

Окінчене 3-ої особи ч. мп. **-ша** уважає мужеским і середним, **-ша** женьським (слід неясної апальогії до відміни імен: мужа, душа).

Час „прешедш-“иї і дієприкм. мнув. ч. II від дієслова наворотного читати в читахъ і читалъ, але час минувший недоконаний читаахъ і штучно утворений дієприкм. читаалъ називають ся у него времѧ мимошеднее.

„Времѧ непредѣлное“ в прочтѡхъ і прочель, бѣдѣщее; прочтѣ.

В замітці звертає увагу на часи минуві зложені з дієприкм. ч. мнув. II. і відповідних форм дієслова бѣти: чель **есмь**, читалъ **есмь**, читаалъ **есмь**, прочель **есмь**.

Спосіб приказовий чти ты творить (Смотр. в сей спосіб, що з форми чтеша каже викнути **еш** (так само творить читай і читаеша).

Між „повелителное“ а „молителное“ нема справдіної ріжнці: одинокую творять лише форми 3. особи ч. од. час. тепер.: повел.: да чтѣть **ѡнѣ**, молит.: чти **онѣ**.

Форми „наклоненія сослагателн“-ого (Conditionalis) творять ся для всіх часів з: аще бымъ або быхъ і дієприкм. чель, що приймає окінченя всіх трох чисел і родів. Щоби значіне того способу добре пояснити, ставить він побіч своїх „славянських“ форм форми уживані в тодішній рускій літературній (але не живучій) мові, і то переняті з мови польскої: гды бымъ читалъ, читовалъ, часто читовалъ, прочиталъ напотомъ. Засадекевич уважає ложно ті форми прямо польськими. Тут є лише слово гды польським, але оно в письмах тодішних Русинів було побіч многих інших польонізмів уживале. Смотрицкій вичисляє его також пізніше між приєлівниками, очевидно яко слово староцерковне (= „славянське“).

Subiunctivus складає ся з: да і чтѣ, прочтѣ або з: да быхъ і чель, читалъ, читаалъ, прочель.

Форм способу неозначеного є 4: чести, читати, читаати (вр. мимошеднее), прочести (вр. бѣдѣщее).

Сморт. позыжне 2 форм парципашапы: причасте

и дьбрычасте.

Дьбрыжмешны ч. тешер. дьбры. : чыы адо чьшны, а-ш, -сш

“ мшыв. (“пыходшашаш”) : чыей адо чьшны.

“ тешер. наворот : чыташ адо чыташны.

“ “прежешашаш” : чытавы, (ж. : чытавы, чытаваш,

“ “мжонешашаш” : чытавы.

“ “непрежешашаш” : прочеш адо прочешны.

“ “дьбрыжмешашаш” : прочешны.

“ дьбрыжмешашаш” : прочешны.

“ дьбрыжмешашаш” : прочешны.

“ дьбрыжмешашаш” : прочешны.

“ дьбрыжмешашаш” : прочешны.

“ дьбрыжмешашаш” : прочешны.

“ дьбрыжмешашаш” : прочешны.

“ дьбрыжмешашаш” : прочешны.

“ дьбрыжмешашаш” : прочешны.

“ дьбрыжмешашаш” : прочешны.

“ дьбрыжмешашаш” : прочешны.

“ дьбрыжмешашаш” : прочешны.

“ дьбрыжмешашаш” : прочешны.

“ дьбрыжмешашаш” : прочешны.

“ дьбрыжмешашаш” : прочешны.

“ дьбрыжмешашаш” : прочешны.

“ дьбрыжмешашаш” : прочешны.

“ дьбрыжмешашаш” : прочешны.

“ дьбрыжмешашаш” : прочешны.

“ дьбрыжмешашаш” : прочешны.

бывати), „непред.“: прочестис^а (прочтен^с быти), budouчого: прочестис^а (прочтом^с быти).

„Причастодѣтїе“ є читателно, писателно; тоуж самую назвою зове дѣвприкметник предметній: читателенъ, -лна, -лно.

В замітках, доданих до I. відміни, каже, що „врем^а преход^ащее“ має правильно окінченє -охъ або -ахъ, з виїмкою кількох слів, як плыхъ (від плыву!), кл^ахъ, сехохъ (від схис!) і т. д.

Смотр. розуміє під часом budouчим лише час budouчий доконаний, що творить ся від часу тепер. доконаних дѣслів за помочню прѣставленя приіменника або є прямо формою часу теперішнього о значіню budouчим: прочт^с, дерзн^с, двигн^с, кан^с, сад^с.

Погляд Смотр. на перехід г, в, х в ж, з; ц, ч; ш, с перед е і и, а г, к, в способі неознач. в щ є зовсїм вірній.

Форми приказові вѣждь, вѣждь, ѿждь, даждь уважає формами часу теперішнього, даї — budouчого¹⁾, ѿ мѣзе оу-потребляемыхъ даді, вѣди, вѣди, ѿді ѿ аще кїи прочїи.

Взорець для II. відміни творити відміняє так як чести через вѣї способи, чела і особи і дістає такі самі, як і там, язикові дивогляди, уживаючи до того розуміє ся, не лише одного слова: творити, але ѿ сотворити; твор^{ати}, сотвор^{ати} і твор^{ати}, подібно як в I. відміні при: чести. Таким чїном находимо в єго граматці побіч правильних форм форми цілком дикі, итучні, невидані, які впрочїм в язичї навіть ѿ не прийняли ся. Отсе перегляд форм від сего слова: творю, твор^{аю}, твор^{аахъ}, сотворю, сотворихъ, твори ты і твор^{ай} ты, аще бы твор^алас^а (дв. ч. тепер. час.), аще быхъ твор^алъ і твор^алъ (Condit. часу „мимошед.“), твор^{ай} (твор^аицїй), твор^{авый}, твор^{авиий}, сотворей (сотворшїй), твор^а (твор^аиць), творь, сотворь, твор^{авъ}, твор^{авъ}, сотвор^аиць; творимъ, творешъ, твор^{аемъ}, твор^аишь, сотворимъ, сотворенъ, творително.

Неособовими називає Смотр. вѣї дѣслова, як подобаєть, достоитъ, довлѣетъ, по^азуетъ, годѣ ^ѣсть, як також вѣї форми 3. особи ч. од. спос. висказ. в. предм., що склада-

¹⁾ На иншїм місци в замітці є у сего даї часом тепер., а даждь — budouчим!

ють ся з діяльної форми і з **сѧ**: мнѣт'**сѧ**, четѣт'**сѧ**, творѣсѧ, пишѣсѧ.

Окрему громаду становлять „неправильні“ дієслова: **ѣсѣмь**, **пѣсѣмь**, **вѣкмь**, **несвѣкмь**, **нѣмамь**, **іамь** и аще кїи прочїи (так!).

Дуже багато утворених пугучних форм находимо також і в відміні отсех дієслів, іменю в відміні дієслова быти і вѣдѣти: **ѣсѣмы** (1 ос. ч. мн. ч. теп.), **бѣхова** (-вѣ) або **бѣсѣва** (-вѣ), **бѣхѣ** або **бѣша** і т. д., **вѣдаахѣ**, **вѣжаѣва** (сн. прик.); **вѣжаѣмы** або **вѣдѣѣ**, **вѣдеѣ** (вѣдѣшїѣ), **оуѣвѣдѣ** (**оуѣвѣдѣшѣ**); **іадаахѣ** (снѣдохѣ), **іадеѣ** (іадѣшїѣ), **снѣдѣ** (снѣдѣшѣ).

5. Творенє форм.

Смотрицкій говорить вправді про пень (**дема**), але се понятє є єму чуже. Всѣякі форми творять ся у него або при помочи заміц одних окінченєв на инші або виниженєя з середини якого співзвукѧ а вставленєя самозвукѧ. Так учить він прим., що в II. відм. дієслів „времѧ прехождѧще“ творить ся від часу тепер. заміною окінченєя 1. особи ч. од. ч. тепер. на **-ихѣ**: скорбю — скорбихѣ, **нѣжю** — **нѣдихѣ**, прошю — просѣихѣ. Ті дієслова, що в часі „прехождѧщїм“ мають на кінци **-ихѣ**, **-охѣ**, **-ѣхѣ**, називає „неправильними“!

Законів звукових переміц Сметр. цілком не знає, проте поясняє появи на сїї області цілком на відворот прим. „в другій особі ч. од. тепер. ч. задержують деякі дієслова **ж**: **лежю** -жиши, инші переміцують єго на **д**, як **вижю**, **-диши**, а знов инші на **з**: **грѣжю** -зиши; одні дієслова задержують **ч**, другі змінюють єго на **т**: **моучу** -молчиши, **молчю** -тиши; **ш** лишає ся в 2. особі або переміцє ся на **с**: **слышю**, **-шпиши**, **глашю**, **-спиши**. Дієслова на **-жю** (-жю) мають в 2. особі **-диши**: **рождю** (рождю), **-диши**; **хоядѣ** (хоядѣ), **-диши**.“

Вид неозначенї ч. тепер. і минувш. творить ся, переміцуючи окінченє **-хѣ** на **-ти**: **бихѣ** -бити, впрочїм „по уживаню“: **гребю** -грестї, **стрегю** -стрещї, **ведю** -вести, **сопю** -сопїтї, **чю** -честї, **бѣгю** -бѣчи; також види неозначені инших часів творять ся за помочию переміц **-хѣ** на **ти**: **бїахѣ** -бїати, **бїахѣ** -бїати, **побихѣ** -побитї.

Форми партиципїальні творять ся по тїї самїї засадї: в формі **бїю** переміцє ся **-ю** на **-аї**: **бїаї** або додає ся **-щїї**:

біюцїй, а в тих дієсловах, де перед -**с** є співзвук, заступає ся окінченє -**с** окінченєм -**ый** (-ій): зов**с** - зовый, тек**с** - текій¹⁾, або додає ся -**цїй**, як при бію: зов**с**-**цїй**, тек**с**-**цїй**.

Дієприкметники вид**аї**, молот**аї**, прос**аї** виводить від 2. особи ч. тепер.: види -(ши) і т. д., дієприкметники ч. минув. на -**шїй** від 1. особи ч. минув.: стрегохъ - стрег-**шїй**, текохъ - текій; дієприкм. на -**ей** і -**вый** від 3. особи ч. од., прим. стреже-ї = стрежей, тече-ї; звавий, псавый. Цілоком так само пояняє творенє дієприкметників минувших другої відміни: п**с**ажю - п**с**ажей, п**с**дигъ - п**с**дигій; п**с**диг-вый; проп**ш**о-прошей, прос**и**тъ - просїї, прос**и**н-вый; леж**аю**, -жей, -жшїй, -жавый; смотр**ю**, -рей, -ршїй, -р**б**вый.

Дієприкметник на -**шїй** творить ся у односкладових дієслів від 3. особи ч. од. мин., за переставкою звука -**е** в таких словах як чте- дре- тре- в середину слова: чет-шїй, дер-шїй, тер-шїй.

„Дієпричастїє“ кожного часу творить Смотрицїй від дієприкметника даного часу в той спосіб, що від діяльних форм відкидає -**й** або кладе -**ъ** замість -**вый**, -**ей** і -**їй**, а в виді предметім замість -**ый** [або -**їй**(?)]: від чтыш чты, від чита**аї** - чита**а**, читавый - читавъ, прочт**ей** - прочетъ, прочт**шїй**-прочт**снц**; чт**ом**ый-чт**ом**ъ, чт**ен**ый-чт**ен**ъ, читаный-читанъ, чита**н**ый-чита**н**ъ, прочт**ом**ый-прочт**ом**ъ.

Коротко сказавши, старає ся Сметр. в найлегшїй на позір спосіб пояснити творенє ріжних форм, беручи собі в тїй ціли за основи всякі можливі форми. Той спосіб пояснення основує ся на одній засаді, іменю на формальности, і якраз тому мусїв Сметр. багато правил для твореня форм придумати, які стямити собі не приходило ся так легко ученикови! Як відміною є така чисто формальна тресура від науки флексії, опертої на науці о шнях.

6. Дієприкметник.

Смотрицїй уважає єго окремою частію мови: рівнає ся імени, а від дієслова має лише врем**а** і залогъ. При кінци науки о дієприкметнику робить замітку, що багато дієприкметників стало прикметниками, як хвалный, славный, честный, ч**с**дотворный і п. Є між ними й такі, що не по-

1) Винявши ті дієслова, що кінчать ся на -жу, -шу, -щу.

винні би ще дочисляти ся до прикметників: *пѣтый, прѣпѣтый, пѣтый, проклятый*.

Дівприкметник має лише 3 роди: мужеский, женський, середній: *бѣлий, бѣлюща, бѣлющее* і відмінюють ся як прикметники з такими-ж окінченнями; лише ставить *Смотр.* на першій місці *бѣлий*, а відтак *бѣлющій*, але в 2. відмінку наперед *бѣлющаго*, а потім *бѣлюща* і т. д.; в двійнім числі лише *бѣлюща, -иш, -иша*, в числі многім знова лише *бѣлющій, -ихъ, -ишымъ* (отже *ы*, а тимчасом в 3. відм. прикметників лише *-имъ!*), 4. відм. *бѣлющя* і *бѣлюща*; *бѣлющими, бѣлющихъ*.

В числі многім не паходимо зовсім іменникової відмін.

Замітною є також відміна дівприкметників виду предметного на *-ный*: той *бѣсный, -аго* або *бѣсна, -омъ* або *бѣсны, -аго* або *бѣсна, бѣснымъ, ѿ томъ бѣсномъ*.

Двійне число лише: та *бѣсна, ть бѣсны, 3. і 6.:* *тыма і тѣма бѣсныма*; число многе лише: *тѣи бѣсны, тѣхъ бѣсныхъ* і т. д. 4. *тыя* *бѣсны* і *бѣсны*.

7. Ще треба кілька слів сказати про частині. Поділ прислівників є взятий з тодішніх грецких зглядно латинських граматик шкільних; але що *Смотричий* увів перший у свою граматку оклик, яко окрему часть мови, тож багато слів, які передне уважано прислівниками, вважає *Смотр.* окликами. Але майже всі они були взяті з тодішньої живої мови, пр. *агъ, ахъ, а; ѿхъ, ѿѿѿ; горе; гѿ, фе; пѣ; гої; бѣда; ѿбы!*; *хахаха; цы, ѿї ѿї; геї; га; ѿтѿ.* Оклик, що має кілька значінь, пише *Смотр.* ріжним способом: *ѿ* (звательное), *ѿ* (оудивительное), *ѿ* (сѣтовательное), *оуѿбо* (= *nam, etenim*) і *оуѿбо* (= *ideo, hanc ob rem*), *ѿко* (= *interiectio admirationis*), *ѿкѿ* (= *adverbium (!) comparationis*).

Між прислівниками є польське слово *гдыжъ* і багато прислівників „повеленіа“, що властиво є дієсловами: *прійди, прійдѣте, принеси, приведи, гради, востани*.

8. Складня (Сочиненіє).

Складня — та важна наука о лученю понять в думки, яка вимагає основного знаня психольогії пізнаня, льогіки, історії язика і всіх его відтїпшій, одним словом духа язика, робить кождому авторови граматики значні трудности. Їх

поборювати мусів також Смотрицькій, якого у Славян можемо уважати першим¹⁾, що обробив складню досить докладно і справно. Що він її тут у многих зглядах йшов за Греками і Латишцями, тому нема чого дивуватись, аджеж славянські пам'ятники не були що до складні вільними від певільничого наслідування.

Загально роблять ему закиди, мов би він хотів насильно славянську мову одягти цілком у закони грецької. О скільки ему з сего згляду чинять кривду, можна буде найліпше осудити, коли возьме ся на увагу тоті его синтактичні правила, в яких він виказує дуже ясно і наглядно різницю між грецькою мовою а славянською, хотяй у наших пам'ятниках видів певільничість. Вистарчить навести одне довге місце з его граматики, з якого найліпше можна осудити засаду, якої придержував ся супроти грецької мови: **Єсть** **Аттікомъ** **своѣство**, **Славенску** **ѡзыкъ** **всѣкъ** **страпнѡ**, **Возносителному** (*relativum*) **со** **предидущимъ** **в' то** **мѣ** **надежи** **сочинѡтисѣ**, **напоследующій** **глаголь**, **имже** **правимъ** **быти** **ему** **достоѡше** **ни** **единъ** **возгладъ** **пмущему**, **ѡкъ** **поу** **ейси** **тѡ** **ѣлѣ** **соу** **тѡ** **ѡраѡиѡ**, **кѡриѣ**, **ѡ** **ѡмосѡс** (так!) **тѡ** **Давид** **ѣн** **тѣ** **ѡлгдѣиѡ** **соу**. **Мнѣдѣти** **кѡриѣ** **тоу** **ѡнеидисмоу** **тѡн** **доуѡлон** **соу**, **ѡу** **ѡлѣсхон** **ѣн** **тѡ** **кѡлпѡ** **моу** **поллѡн** **ѣднѡн**, **ѡу** **ѡнеидисѡн** **ѡи** **ѣхдѡи** **соу** **кѡриѣ**. Славенски преведено сице: **Где** **єсть** **мѣстѣ** **твоѡ** **древнѡѡ** **Гѣди**, **ѡже** **класѣ** **Дѣдѣ** **во** **истиннѣ** **своѣй**; **помѡни** **Гѣди** **поношенїѣ** **рабѣ** **твоих'**, **єже** **ѡдѣржа** **в' надрѣ** **моємъ** **многи** **ѡзыки**, **єже** **поносиша** **врази** **твои** **Гѣди** (**Ѳалм.** **ѣн.**) **И** **ѡки**: **каѣ** **ѣлѣ** **ѡдѡнѡ** **тѡн** **ѣвергѣсѡн** **ѡтоу** **каѣ** **тѡн** **ѡанѡсѡиѡн** **ѡтоу**, **ѡн** **ѣдѣѣзѣн** **ѡтоиѣ**. Славенски: **Пзабыша** **благѡдѣѡнїиѣ** **егѡ** **и** **чѣ** **дѣсѣ** **егѡ**, **ѡже** **ѡви** **им'** (**Ѳалм.** **ѡѣ.**) **И** **ѣще** **тѡн** **мѣн** **прѡдѡн** **лѡгон** **ѣпоиѡсѡмѣн** **перѣ** **пѡнѡтѡн** **ѡ** **ѡѣѡфилѣ**, **ѡн** **ѡрѣзѡс** **ѡ** **Иѡсѡдѣ** **поѣиѣн** (так!) **те** **каѣ** **дѣдѡсѡкѣиѣн**. Славенски: **Первое** **ѡѣѡѡ** **слово** **сотвори** **ѡ** **всѣх'** **ѡ** **ѡѣѡфилѣ**, **ѡ** **ни** **же** **начѡть** **Гѣс** **творити** **же** **и** **ѡчѣити** (**Дѣѡѡ.** **Гѡ.** **ѡ.**) **И** **ѡже** **всѣмъ** **сице** **по** **Славенскаѡ** **ѡзыка** **своѣствѣ** **преведенимъ** **быти** **достоѡше**. **Где** **єсть** **мѣстѣ** **твоѡ** **древнѡѡ** **Гѣди**, **и** **ѡже** **класѣ** **єєи** **Дѣдѣ** **во** **истиннѣ** **твоѣй**; **Помѡни** **Гѣди** **поношенїѣ** **рабѣ** **твоих'**, **єже**

¹⁾ Не дасть ся доказати, чи він знав граматику т. зв. Константина Філософа і розправи Максима Грека.

З примірів, які унагляднюють складню того еже, во еже з видом неозначеним, треба отсі навести: Лицеже Гдше на твор^аци^а зла^а, еже потребити ѿ земл^а памат^ь ихъ. Во еже гвѣти и славити.

Перед таким видом неозначеним можуть стояти приименники: **ко, ѿ, по, во, а**: ко еже чести *πρὸς τὸ λέγειν*, ѿ еже чести *ἀπὸ τοῦ λέγειν*, по еже прочести *μετὰ τὸ λέγειν*, за еже чести *διὰ τὸ λέγειν*, во еже чести *εἰς τὸ λέγειν*, **ω** еже чести *περὶ τοῦ λέγειν* (*λέγειν* уживає тут Смотр. в значіню: читати, лат. lego).

Замітною є одна з его уваг, в якій він на однім примірі пояснює ріжницю між славянською а рускою мовою: *παῦσον τὴν γλῶσσαν σου ἀπὸ κακοῦ καὶ χεῖλη σου τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον*. Славенски переводимъ: **Оу**держи **язык** свой **ѿ** зла и **оустнѣ** свои^ѣ еже не глѣти лєти. Руски истолковсємъ: Гамсїи **язык** свой **ѿ** злог^ѡ и **оустѣ** твоѣ нехай немова^{ть} зрады. *Ὁ Θεὸς ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν ἐν ὑμῖν τὸ θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν*. — Бгѣ єсть дѣйстви^тельн^ыи во вась и еже хотѣти и еже дѣлати. Руски: Богъ єсть который стравсєть в' вась и то абыте хотѣли и то абыте чинили¹).

Впрочім зазначає виразно, що єму видає ся геллєпїзмом: єдлиніємъ єсть, причастїи глѣ єсуществочна со имени **оу**потребленїе: согрѣшати члвкн єсщцѣ **а** ничтоже дивно або члвк^у єсщцѣ **с**вѣческихъ члвкн подобаєть.

Все таки находимо у Смотрицкого багато синтактичних правил, перенятих вірнісінько з грецької, зглядно латиньської граматики без огляду на славянську мову. І так тримає ся Греків в науці о згоді присудкових прикметників з іменниками яко підметами: множинн^ыеже двою бездшнимъ єсщцєствителнымъ различныхъ **р**одѣ єсщцимъ прилагает^ь **а** прилагателєнь множественн^ые средн^а рода: **я**ко Гнѣвъ, радость и паматоздобїе вредна єсть.

По грецькій складні стоїть прикметник-присудок в роді середнім, хотяї підмет є в роді мужєскім або жєньєскім: лшше ницѣ праведенъ неже богатъ доякъ або злак^с травном^с и вертнимъ насаяденїє^м дождѣ ма^а полезно єсть.

¹) В московских передруках грамматики Смотрицкого (1648 і 1721) називають ся всі ті приміри малорускими.

Грецизмом є: в сіє псѣды прїідохомъ; бѣго єсть оуновати на Гѣда, пежелн на чѣвка; другий відмінюк частиний по 3-тїм степенн або по такїм 1-шїм, що має значїне 3-ого степеня, прим. Венѣамїтъ сїѣѡвъ Іаковлїхъ млажаїнїї або пзрдный Бѣосѣѡвъ (2. відм. ч. мног.) Григорїї; 3-тїй відм. мн, ти, си, що на грецкїй лад дучить ся з вѣїми відмінюками іменнїкїв і прикметнїкїв або прїєвоюючїми заїменнїками: отецъ ми єсть, отца ти = отца твоєѡ, отецъ си = отецъ своеѡс; мой мн, твой ти, свой си; тож саме дїє ся також з заїменнїками мнѣ, тебѣ, себѣ, емѣ, ей: мой мнѣ, свой емѣ, свой ей: свой емѣ ѣзыкъ, еже хощеть, глеть.

Грецкою є також проленса: вѣїже аще день скорблю... вѣїже аще день прїзовста...; конструкция Асс. с. infin.: хощѣ тѣ жити животъ честенъ и бѣгочестивъ; тѣс еѣ бити мѣ цѣломѣдра (— отже навіть по словї: старати єя); рїд genet. object. прї єсть на означенє чїїгоєсь обовязку, вдачї, гїднѡстї і т. п.: нексѣна єсть оучителѣ в' пошченїи краткѣс бити; разсѣмна мѣжѣ єсть снєсходити времени; полученє дїєприкметнїка ч. тепер. дїяльнѡго яко прїєсудка з означеною формою дїєслова прѡтягового: сѣмъ неперстаєтъ лукаваѣ ми помышленїѣ родѣ, а навіть: наѣ сѣповоюєє бсѣдѣм'; азъже Гѣди сѣповоѣ бсѣдѣ нага: полученє слїв прѣжде, даже, пеже з вїдом неозначенїм, як в грецкїм *πρὶν* або *πρὶν μὴ*: прѣжде даже гора^м небыти; вкїнци полученє окликїв ѡле і ѡ з другим відмінюком терпячѡго пїдмета: ѡ менє ѡкаѣнаѣѡ чѣвка і з 4-тїм по по^мзѣю, врекю, нагоцю і п.

Можна бн ще неодно з єго складнїї навести, що євїдчїю бн похвально про бїстроумїєть Смотр. і єго знанє мовн. Сюди належать: правїло о уживаню 2-ого відмінюка по наѣть, шестъ; наѣть чѣлвкѣ¹⁾; о уживаню 3-ого відм. замієть 2-го пїдметнѡго: Гѣди и Владыко животѣс моеѡс зам.

¹⁾ Але іменнїк прїїмає по тих числївнїках часом такїє сам відмінюк, що й числївнїк, коли сєго вимагає дїєслово: шестї чѣлвѣкѡм даде седмаѣѡ презрѣ; прѣмѣ наѣть хлѣбы и двѣ рыбѣ (дїланє аналѡгїї!)

живота моего; 2-го відм. якости (существовительнаа ко Чести или Безчестію возносимаа родителепъ приемлють): мѣжь сердца високаго; младенецъ чистыа совѣти; прикметників простору і міри в 2-гим відмінком: высокъ тридесати лактій; 6-ого відм. згляду замість грецкогo четвертого: зсѣбамі бѣлъ; варваръ гласомъ; Выпятишь родомъ; подвійного 4-ого відм.: иже напоить вы чашъ стѣдены воды во имѣ мое; 6-ого міри: шестдесати стадиаи ѿстоить ѣмашеъ ѿ іерусалима; 7-ого цѣни: на тридесати серебряницехъ и палобзании ѣстивномъ предаде ісѣда Геда; 2-ого і 4-ого часу: на питаніе когда: настоашиаго дне родиса, і на питаніе до колѣ: пребыть оу мене тридни; 6-ого, 2-ого з ѿ, 3-ого або 7-ого з ѿ ділаючої особи в виді предметім: послаише твое прочтеса мною або ѿ мене або ми са. Стрѣить са и мѣ вѣшь; 2-ого по прѣмо і противъ, коли мае означувати згоду, 3-ого незгоду і ворогованіе: прѣмо мене або противъ мене ѡбитаеть, але прѣмо мѣ (противъ мѣ) боріть (?).

Ще одно треба замітити: Смотри, думає, що неособове дієслово може лучити ся з підметом: гримить, дождить в неособові, але каже ся: воґримѣ с' нбсѣ Гедь. Ѡдождї Гедь на Содомъ и Гоморѣ зъязель и огнь ѿ Геда с' нбсѣ. Отже ріжниця між неособовими гримить, дождить а діяльним дієсловом возримѣти, ѡдождити була Смотрицкому ділком певісна. — На другім місци видить Смотри, при сих двох неособових дієсловах предмет в 4-ім відм.: ѡдождить на грѣшники сѣти, огнь и язужь и духъ буре".

Крім простої складні, о якій доси була мова, знає Смотри, ще „образную“ Сѣнтажїи, що обіймає відступленя від простої: образнаа Сѣнтажїе есть обра гланїа противъ правнлѣ Сѣнтажѣе, персѣпы* шестелей оупотребленїемъ оутвѣраженїи. Далше перекопуємо ся, що та складня творить властиво частину стилістики, яка обіймає науку о тронах. Грецкі термини (назви) поодиноких трон перевів Смотри, на славяньскє: Просѣєє = Приложение (Павель іиель), Сѣнедохї = Об'ѣтїе (іхїлеї скоръ погама), Сѣнеєєє = Сложенїе, Зѣчма = Спраженїе, Сѣднѣїе = Осаженїе, Пролифїе = Предвѣтїе, іиїтїеєє = Мѣстопадеєє, Ѣналлѣї = Измѣненїе.

Приміри:

Супо.: Братѣ мнози: часть избиты, часть оугонизѣша.
Зѣвѣма: стыдѣшо прѣдолоѣ печистота, боѣзни дер-
зость, разѣмъ безѣмѣ, пропуценѣ присудка, пѣдмета або
якого иншого близиного означеня пѣдмета або присудка,
що легко дасть ся доповнити з више сказаного.

Судлиѣте: Воини и Воевода побѣдиша.

Пролиѣте: Братѣ мои ѣзроша: Іако^в в' Виѣни, Стѣ-
фан' в' Краковѣ, Нѣколаѣ в' Кѣевѣ.

Литѣтосѣ: Чѣвѣка егоже видѣши, отець мой есть
(замѣсть чѣвѣкъ, егоже.....).

Спалтаѣи: сице житѣе быеть ѣму зам. сицево.

Слпнѣемъ: присудок стоѣтъ в середнѣм родѣ, хотяѣ
пѣдмет е иншого роду: дрѣгъ вѣренъ оутѣшо есть и побезно.

2) блѣгоѣине лица зам. б. лице або блѣгоѣине лица.

3) для емфазы уживав ся також по грецкому образу
заѣменника самъ: тебе самѣа дрѣшъ проѣдетъ дрѣѣѣе.

Іменник стоѣтъ правильно перед прикметником; лише
тодѣ, коли би при іменнику мав стояти янѣшѣ зависимѣ
вѣд него вѣдмѣнок, то кладе ся его по прикметнику. В паниѣй
живучѣй мовѣ кладе ся правильно прикметник перед імен-
ником.

9. Прозодия.

Смотрницѣй, згадавши на самѣм початку науки про-
зодѣй за польским лѣтописцем Стрѣйковским, що Овѣднѣй
Назон писав в Томѣ поезѣй славянѣским дѣялектом¹⁾, по-
вторив коротко про звуки се, що сказав вже про них в ор-
тографѣй.

Що в его прозодѣй е замѣтного, се коротко наведу.
І так: При численю складѣв слова зве ся у него початковѣй
склад першим, кѣнцевѣй послѣдним, всѣ прочѣ середним.
В грецѣй і латинѣй числѣть ся склади вѣд кѣнця.

¹⁾ Маѣи Стрѣйковскѣй Канонѣкъ Самойскѣй, дѣѣй Славенскихъ
Хронографъ достовѣрнѣй в' четвѣртой своеѣ хронологѣй книжѣ пи-
шетъ Овѣда Славнаго онаго Латѣнскаго Поетѣ в' Сармѣтскихъ на-
рѣдъ заточенѣй бывша и ѣзыка н^х совершѣнѣ навѣкъша Славен-
скимъ дѣялектом^м зачистое егѣ красное и любопрѣемное Стѣхи или
вѣрши писавша. Сѣй легендѣ вѣрѣтъ навѣтъ Мих. Вишнѣвскѣй в своѣй
історѣй польскоѣ лѣтератури.

Впрочім тримає ся в прозодії сліно Греків, іменно в науці про міри складів.

Самозвук **а**, яко приращеніє, є все довгий: враг-ā, оltар-ā, сват-ā-го, рук-āма, деревāма, шесāхомъ, молчāти і т. д., лише в 4. відм. один. ч. прикметників р. муж. є **а** дво-мірне: сватāго, грѣшкāго, бїющāго; так само, коли в шевім складі перед таким **а** стоїть безпосередно вже одно **а**: Ароматāма, Схїсматāма.

В визвуку є **а** коротке в: дѣвā, Іωнā, схима, сватā, чтєщā, чла і в 1., 4. і 5. ч. мп. р. сер. дѣклā; **є**, що відповідає давньому **ю**, є довге: отцєм', змїємъ, отецъ; **ь** робить попереджаючий склад через положенє (positione) довгим, коли се **ь** пише ся по співзвуку: бїєтъ, але бїєт', (бо єрїкъ ' „сокращаетъ“), повъ, але пов'; **ь** не має такого впливу, як **ь**, на попередній склад.

Героїчний стих має по єго думці на послїдній стопі лише спондеї, а примір на дактилічний героїчний стих уложив Смотри сам, наслїдуєчи в нїм грецьку емфазу.

Так само робить він при обговорюваню других родів стиха.

Цезуру в дакт. гексаметрі ставить по 4. стопі.

Вкінці обговорює ще і наводить случаи зміни або пропусканя самозвуків в поодиноких словах, щоби осягнути потрібну стопу або метрум. Цїкавими для нас є ті случаи, де різні форми одного і того же слова можуть побіч себе стояти, прим. тѣлеса побіч телеса (!)

двѣкѣю — двекую (ἐκτασις, наирраженіє)

бегу — бѣгу

баграпица — багр. пица

грехъ — грѣхъ

сочетаніє — сочтаніє

царствую — царствую

(συστολή — ѡслабленіє).

(ἐπέκτασις — распространіє).

Прозодия кїпчить ся обговоренєм ще многих иших тропів, як συναλοιφή (спрраженіє), παρένθεσις (вмѣщеніє), ἄλλειψις і т. п.

Так виглядає точно поданий зміст граматики Смотрицького з 1619. р. Першого її видання (Вильбо 1618.) я не мав можності бачити. Один її примірник знаходиться в Празі в королівській бібліотеці. З пізніших видань (1629., 1648. і 1721.) мав я нагоду бачити лише видане з 1721. р. і порівняти його з виданем з 1619. Про виленьке видане з 1629. р. сумнівав ся вже Добровський¹⁾: апі нема під примірника сего видання, апі ніхто не подав нічого близького про него. Опись видання з 1648. р., яке було звісне під іменем Максима Грека, (— щоби не зражувати „православних“ Росиян до граматики „уніята“ Смотрицького! —), подав вже митрополит Евгеній, Конітар в Institutiones Добровського (стор. 706—720) і Засадкевич і павели найважливіші ріжницї межн обома виданнями (1619. а 1648.). Тими були би отєї: В граматиці з 1648. введено родівшик (различїе), а викинено оклик. Форми являють ся часто зрощені:

	1619.	1648.
1. відм.	самар ꙗпышн	-п▲
2. „	-п▲	-шн
3. „	-шн	-пѣ
1. „ ч. мн.	-п▲	-пн
2. „ ч. одн.	пї ꙗнц▲	-ци
3. „ „ „	-ци	-цѣ
7. „ „ „	-ци	-цѣ
1. „ ч. мн.	-ц▲	-ци
3. і 7. ч. одн.	епосѣ	епохѣ
1. і 5. ч. мн.	мреж▲	-жн
4. відм. ч. мн.	-ж▲	-жн
1. „ ч. од.	ладїа	лодї▲
2. „ „ „	-▲	-ї
1. і 5. відм. ч. мн.	-▲	лодїн
2. „ „ „	-їн	лодѣн і лодїн.

Замість отци, сердци, овци (7. відм.) знаходиться отцѣ, сердцѣ, овцѣ, зам. свѣдѣтель, свѣдѣти — свидѣтель, свдѣти, зам. есва, біева (двійне ч.) — есма, біема.

Війшній вигляд видання з 1721. р. в принаслідійшій, ніж з р. 1619. Виравді вже й там черенки в тонні від ки-

¹⁾ Institut. стор. LX.

рилиці, наблизені цілком до гражданки (— се находимо її рашше, в граматиці „Адельфотес“ з 1591. р., отже не аж Петро I придумав гражданку —), але таки в вид. з 1721. р. в черенки ще ліжнійні, картки означені, надстрічкових букв не так багато, а всяких скорочень слів значно менше. Видавці старали ся увести так в правонисен як і відмінні строгу консеквенцію: есть і **сѣть** кінчать ся лише на **-ь**; **ѡ** (**с**) служить для означеня числа многого прим. **дѡлгѡѡ**, (але долгое), **прѡчаѡѡ**, (але прѡчое). Частиць не пишуть разом зі словами. В деклинації находимо таї рїжницї:

		1619.	1721.
2.	відм. ч. один.	орѡграфіѡ	-ѡи
3. і 7.	„ „ „	сносѣ	3. відм. сносѣ і сносѣхъ
			7. „ сносѣхъ і сносѣ
2.	відм. ч. один.	мрежаѡ	-жаѡ і -жи
7.	„ „ „	-жи	-жѣ
2.	„ „ „	ладіѡ	-ї
1.	„ „ мн.	-ѡ	-ѡ і -ї
2.	„ „ „	-ї	-дії і -деї
1.	„ ч. один.	Самарѡныни	-ши і -нѡ
2.	„ „ „	-нѡ	-нѡ „ -ни
3.	„ „ „	-ни	-ни „ -нѣ
5.	„ „ „	-ни	-ни „ -не
1.	„ ч. мн.	-нѡ	-нѡ „ -ни
2.	„ ч. од.	свѡтыѡѡ	-ѡѡ „ -ни
3.	„ „ „	-ни	-ни „ -нѣ
5.	„ „ „	-ни	-не
7.	„ „ „	-ни	-ни і -нѣ
1.	„ „ „	Імармени	-ни „ -на
2.	„ „ „	-ни	-ни „ -ны
3.	„ „ „	-ни	-ни „ -нѣ
5.	„ „ „	-ни	-но
7.	„ „ „	-ни	-ни і -нѣ
2.	„ ч. мн.	клеврѣѣ	клеврѣѣ і -гѡѣ
1.	„ „ „	прорѡци	-цы
7.	„ ч. од.	отци	-цѣ
1.	„ ч. мн.	-ци	-цы
2.	„ „ „	отѣцѣ	отѣѣ і отѣцѣ
7.	„ „ „	сердцѣхъ і	-ехъ і ахъ!

7. відм.	ч.	мн.	домехъ	-ѣхъ
1.	"	"	матежїе	-їе і -їе
2.	"	"	-єї	-єї „ -тєжї
4.	"	"	-а	-а „ -и
6.	"	"	-жи	-жи „ -жи
Заім.			весь	весь

Суд про мову в граматиці Смотрицкого з 1619. р. вказали видавці з р. 1721. найяснійше в одній замітці (стор. ѱє). Подали відміну числівника четверо через всі три числа (так як в граматиці з 1619. р.) замітили видавці отее: Вышепоманута а реченїа (= слова) двои, трои, четверо и прѣчаа, аще ѡ малорѡсѡвъ по древнему ихъ обычаю единственнымъ и двойственнымъ числами и склапанхуса: обаче нїѣ блгтію бжїею славенску языку различающуса вомиѣсе єе быти неправильно і т. д. По їх думці отже є мова граматики з р. 1619. „малорускою“! Як дуже наївно!

„Слово четверо треба так відміняти“: четверо, -ѣхъ, -ѣмъ, -ро і рѣхъ, ѡ четверо, -ыми і -рыхъ.

1619.	1721.
ѡ трохъстехъ	ѡ трехъстѣхъ
	четырехъстѣхъ
	пятистѣхъ.

На кінці граматики з 1721. р. знаходить ся ще граматична аналіза Отчепану: Чинъ технолѡгїи спрѣчь хвдѡжнагѡ собесѡдоваїа ѡ ѡсми частехъ слѡва... Ся аналіза є властиво катихитичне повторене цілої граматики і займає досить значну єї послїдню частину (лист ѡнг — ѡпг).

До перших слів Отчепану навязує ближше і дальше стоячі граматичні питання, але дальше переводить аналізу реальнійше, прим.

- небесѣхъ.
- коєа части слова; Имене.
- какѡ нарицїеа можїє єє има; нарицательное ѡ неравнїаемыхъ.
- коєѡ рода; Среднїагѡ.
- коєѡ вида; Первоѡбразнїагѡ.
- коєѡ начертанїа; Простїагѡ.
- коєѡ надежа; Сказательнїагѡ.

коєгѡ склоненїѧ; Вторѧгѡ.

какѡ склацѧетеѧ; Якоже слово или словесо. Имен:
тоє ꙗко или небесо, Роꙗ: тогѡ ꙗко небѣсе и прѣчаѧ.

Доперва від листа 278 (на оборотї) не ставить вже питань, але продовжує аналізу відповідями в отсей спосіб: Мы, часть вмѣстоименїѧ, вида соверше"на, качества оꙗказателнагѡ: Рода всѧкакѡ, Числа множественнагѡ, Начертанїѧ простагѡ, Лица первагѡ, Падежа именителнагѡ, Склоненїѧ первагѡ, егоже ꙗко, азъ, менѣ ѡ прѡꙗ: (лиг: чѣ.).

10. Вистарчить переглянути лише кілька листків граматики Смотрицкого, щобши прийти легко до заключеня, що его „славянська“ граMATика не була граMATикою ані староцерковної, ані тодішньої живої рускої мови. Що було причиною сьому, на се можна легко відповісти: недостача історичного зміслу у автора і несвѣдома склонність, наблизити староцерковну мову до живучої рідної.

Недостачу історичного зміслу видимо в сїм, що він не знав звукової вартости деяких звуків, як **ж, ѧ, ѡ, ꙗ** в церковнославянській мові, зрівнав форму 4-ого відм. ч. одн. мужес. р. з формою 2. відмінка, впровадив окрему форму для 6-ого відм. двійного числа і т. д., про що небавом згадаю.

1. **ъ** і **ь** є лише графічними знаками, тому не кладе їх там, де они стратили свою фонетичну вартість (свѣдѣтель замість свѣдѣтель), а з другої сторони заступлено їх самозвуками о, е: долгъ, сыпомъ, смерть, крестъ і т. д.

2. Замість окінченя **-ть** 3. особи ч. од. і мн. дієслів находимо правильно **-тъ**: хвалить, несеть, а навіть **єсть, сѣть** побіч **єсть, сѣть**.

3. Подібно находимо ствердїше в іменниках на **-ць** і **-ца**, в заімен. **весь** замість **вѣсь** (= **вѣсь**): аплецъ, отецъ, отца, отцѣ; дѣвица, пїѧница; зате стрічаємо дуже часто „м'якшій самозвук по г, ж, ч, ш, щ і з, д дієслів іо-коноґації: бегю, гнѣздю, дождю, лежю, слезю, оꙗчю, ꙗпрошю, мшю.

4. Помішав досить часто **ѣ** з **е** і **и**, хотяй перед ним остерігає: свѣдѣтель, мрежа, телеса, прѣменити, дадѣте, имѣщемъ десѣтъ мшасъ побіч дадите ми, прѣ- і прѣд- за-

мість прѣ-, прѣд-, 7. відм. ч. мн. -ехъ зам. -ѣхъ, сыновіѣ (7. відм. од. ч.) зам. сыновіи і т. д.

5. Пні -і відміння: цілком так, як пні -о, а пні -с, -н, -т по частин, як пні -о; то саме дасть ся сказати о відмінні женьських у-пнів і р-пнів з огляду на їх утотожнене з а-пнями.

6. 1., 4. і 5. відм. двійного числа серед. роду, по частин також женьського, кінчить ся на -а, замість на -ѣ (зглядно -и).

7. 1. відм. ч. мн. мужеских на -й і -ль (-ла) має лише окінчене -е (зпое, мравіе, любодѣе, дроводѣе).

8. 2. відм. числа мпоного кінчить часто на -авъ.

9. 6. відм. дв. і мн. числа пнів-о має перед окінченем -а- (зглядно -и-, -а-).

10. Деклінація взагалі, а заіменників той, сеі зокрема є змодернізована: через се дістає єго мова особлившу характеристику.

11. До сего причиняє ся чимало заступлене аоріету дієприкметником на -лъ, -ла, -ло, що без додачі відповідних, означених форм дієслова быти може відміняти ся через всі особи і числа. Таким чином утворив він — як вже при відмінні дієслів сказано — такі форми як чласва, чласвѣ, чласта, чласте і т. п., яких в язці не було і які справедливо мусимо уважати дивоглядами. То саме дасть ся сказати о формах читааѣтъ, читаати, хвалааѣтъ, хвалаати і т. п., що їх Смотри. лише у взірцях відмінняє, але впротім сам ніколи не уживає.

12. Улюблені є у Смотри. форми зложеної відмінні прикметників; іменникову відмінну прикметників стрічаємо дуже рідко.

13. Також на лексикальну сторону треба звернути пильну увагу. Смотрицкий впровадив — відай несвідомо — багато слів, іменно дієслів і частиць з живучої мови у світі підручник¹⁾.

14. В особлившу заслугу вміщують звичайно Смотрицкому уложенє славянської граматичної термінології. Та

¹⁾ Пор. дебелию (староцерк. дебелиж), рѣдью, тончью, гвстью, горчью, теплю, повью; вквѣтъ, в'конецъ, воправдѣ, почасти, затѣвнѣ і т. п.

я переконав ся, що з сього згляду приписувано ему за багато. Він не потребував навіть завдавати собі задля того много труда, бо майже всі граматичні пазви були до его часу вже готові. Хто монументальний твір Ягіча Разсужденія старини о церк.-слав. языкѣ шильно студює, той може переконати ся, що граматичні терміни творили ся у Славян, — як все людске на свѣті, що вимагає багато мислення, — лише поволі і з трудом. До Смотрицького стрічаємо вже отсі терміни в граматичних розправах і підручниках: начертаніє (*σχῆμα*, *figura*), имѣ, рѣчь (*verbum*), причастіє, различіє, мѣсто имене, предлогъ, парѣчіє, союзъ: мязьеско, жєньско, среднее; падеїя: право, родно, вшовно, дательно, звательно; имѣ обще (члѣвкѣ), собное (Петръ); числа: едино, двойно, мнѣжно; родъ, видъ, падежи; начерт.: просто, сложно, прєсложно; видъ: первообразный, преводный; образъ, времѣ, свпрѣжєство, изложеніє необавно (= *infinitivus*), повѣтвное, мѣтвенное, вопросное, звательное, повѣстное; залогъ дѣйственный и страстный; времена: а) предьбывшее: *α*) протѣженное, *β*) неопредѣльное, *γ*) надпредѣльное, *δ*) предлежащее; б) настоѣщее; в) будущее: *α*) по малѣ бывающее, *β*) будущее.

15. Вкінці має вся будова речень і цілий настрій мови Смотрицького „клясичну“ поволоку. Будова речень ізза їх довготи і штучного лученя слів досить тяжка, склонність до напухистости, яка в тодішніх теологічно-полемічних творах була в звичаю, дав ся їй тут декуди так в редакцію правил як їй в виборі примірів (іменно в складній) за-примітити.

II.

Жерела граматики.

Вже висказувано пераз здогади, що Смотрицький написав свою граматіку при помочи грецких і церковно-славянських, але ще апі разу не доказано сего математично. Наводжено ріягні мнші жерела граматики Смотрицького, як звісцу грам. о осьми частях мови Івана Дамаскина¹⁾, грецку

¹⁾ В „Разсужденія“-х старає ся проф. Ягіч доказати, що автором сеї граматики був Діонісій Тракійський.

граматику Ляскаріса, Діонізія Тракіїського (*τέχνη γραμ.*), Константина Костенчского (Філософа), Адельфотес, буквар Л. З. Тустаповского, вішци мало звісну в р. 1584. в Віртенберзі видану „словенску“ граматику Адама Богорича, ученика Мелянхтона¹⁾.

По основних порівнянях дійшов я до перекопаня, що для Смотрицького „головним жерелом“ був Ляскаріс. Не дасть ся також заперечити — чого вже др. К. Студиньскій догадував ся²⁾ — що також „Адельфотес“ належала до жерел Смотрицького. Так, ся граматика була ему також звісна, але Сметр. черпав безпосередно з її оригіналу (з Ляскаріса). Звичайно вказувано на се, що Смотрицькій заявив найбільше самостійности в складні. Але оден цитат з латиньского поета Еннїя, поміщений в грам. Сметр., навів мене на слід, де належить шукати жерел его складні. Іменно в складні латиньскої граматики Мелянхтона найшов я цілком ті самі слова Еннїя, яко примір на те саме, що її у Сметр., синтактичне правило. Далше переконав ся я, що багато правил на складню згоди або переведено з Мелянхтона або на нїм взоровано.

Не міг я також поминути славної тоді граматики Ђзутїта Альвареца (Alvarez). Аджеж Сметр. виховував ся у Ђзутїтів — її граMATика Альвара була ему дуже добре звісна: деякі правила з неї перевів **невільничо**.

Деякі ним утворенї або лише поправленї граматичні терміни є прямо лише переводами дотичних латиньских (conjugatio = спряженїе), declinatio = склоненїе, spiritus = духъ і т. п.).

А тепер перейду до обговореня поодиноких жерел его граматики. ГраMATика Ляскаріса складає ся з трох частин, четвертою є уміщена в тій граMATиці прозодня граMATика Трифона, яку Смотрицькій вірно з кількома пропусками перевів.

¹⁾ Сеї граматики я не мав нагоди бачити.

²⁾ Записки Наук. тов. ім. Шевч. VII. стор. 41—2. (Студия про Адельфотес.)

Спершу, доки обговорює азбуку, тримає ся при поділі своєї граматики Ляскаріса, але опісля йде у сїм зглядї за грецкою і латиньскою граматикою Мелянхтопа: отже по сїм слїдує наука о „ортографічній“ прозодії, о 8 частях мови, о прикметнику і єго степеноваю, а потім деклінація. Хто порівнає перегляд граматики Сметр., поміщений в сїй розвістї на початку, з подїлом грецкої граматики Мелянхтопа¹⁾, сей зможе легко переконатн ся о правдивості сего твердження.

Поділ грецкої граматики Мелянхтона є такий:

De literis Graecorum

Prosodia

Etymologia:

de nomine,

species,

comparativum (sic!),

superlativum,

Comparationes analogicae seu regulares

„ anomalae (*καλλίων, βελτίων*)

Genera (5)

Declinationes.

Опісля йде в деклінації а почасти в складні дієслова за Ляскарісом. Ось тут наведу найбільш наглядні докази наслідуваня Ляскаріса:

Поділ самозвуків:

у Ляскаріса: η ω		ε ο		α ι υ
у Сметр.: η ω φ		ε ο		α ι υ

Співзвуки: *ἡμίφωνα*: ζ, ~~ξ~~, ψ, λ, μ, ν, ρ, σ

полгласна: ж, ~~с~~, з, ~~ξ~~, ψ, л, м, н, ρ, с, ц, ч, ш, φ,

ἄφωνα: β, γ, δ, κ, π, τ, θ, φ, χ

безгласна: б, в, г, г', д, к, п, т, ф, х.

λέξις = реченіє (слово, dictio): *Πέτρος*

λόγος = слово (реченє, oratio): *ὁ Πέτρος ἀναγινώσκει.*

Συλλαβή ἐστὶ σὺλληψις τοῦλαχίστου δύο γραμμάτων =
Єстьже слогъ двѣ или многиѣ писменъ сложєніє (или єди-
наго гласнаго движеніє).

¹⁾ Philippi Melanthonis opera quae supersunt. Edidit Ern. Bindseil vol. XX. Brunsvigae 1854.

Λέξις ἐστὶ μέρος ἐλάχιστον τοῦ συντακτικοῦ λόγου διαιρεϊκόν = **Є**стьже реченіе слогами составленіе вещи нареченіе (отже дефініція трохи відмінна!)

Λόγος ἐστὶ λέξεων σύνθεσις διάνοιαν αὐτοτελῆ δηλοῦσα = **Є**стьже слово реченій сложеніе разумъ совершенъ **α**βλ**α**-ющеє. *Oratio est dictionis compositio sententiam perfectam declarans.*

Ὀνομά ἐστὶ μέρος λόγου κλιτόν, οὐσίαν ἰδίαν ἢ κοινήν σημαῖνον = **И**м**α** есть часть слова, вещи нареченіе надежми скл**а**юще¹⁾, (времени же дѣйство или страданіе знамен**ю**щаг**о** не **и**м**ѣ**ща²⁾.

Εἶδος πρωτότυπον, species primitiva, μέγας,
 „ *παραγωγόν* „ *derivativa, μεγαλόψυχος.*
 Видъ перво**у**бразный: злато, древо,
 „ производный: златый, древ**а**ный.

Але понятя златый і древ**а**ный, хотяй они походить від злато, древо, не стоять до своїх прототипів в такім самім відношеню, як *μεγαλόψυχος* до *μέγας*. Там оба понятя, яко квалітативні, є по свому значію підрядні супроти іменникових понятя злато, древо, тут понятя *μέγας* і *μεγαλόψυχος* є рівнорядні, а лише по формі є *μεγαλόψυχος* зложеним словом.

Наслїдуванє грецких *σχήματα* (figurae, начертаній) удалось Смотрицькому лїпше, розумієсь лише з формального згляду.

Σχῆμα єсть *ἀπλοῦν* (*ἵππος*), *σύνθετον* (*φίλιππος*), *παρασύνθετον* (*φιλιππίδης*).

Начертані**а** єсть три: простое (славный), сложеноє (преславный), пресложеноє (препрославленный).

Коли у Ляскаріса майже не можна пізнати різниці межі *εἶδος* а *σχῆμα* на наведених примірах, то у Сметр. є ся різниця зовсім виразна: тут перестиг отже Сметр. свого мистця!

Γένη μὲν εἰσὶ πέντε: ἀρσενικόν, οἶον ὁ ἀγαθός, θηλυκόν, οἶον ἡ ἀγαθή, οὐδέτερον οἶον τὸ ἀγαθόν, κοινόν, οἶον ὁ καὶ ἡ

¹⁾ Dictio, quae casu flectitur. Mel. Gram. gr. 31.

²⁾ Nomen est pars orationis, quae rem significat, non actionem. Mel. Gram. Lat. p. 246.

ἄνθρωπος, ἐλίκοινον, οἶον ὁ ἀετὸς καὶ ἡ χελιδὼν, ὅπερ μιᾷ φωνῇ καὶ ἐνὶ ἄρθρῳ ἀρσενικῶ ἢ θῆλυκῶ δηλοῖ τὰ δύο γένη. = Роди есть седмь: Мужескїи, Женскїи, Среднїи, Общїи, Великїи, Недосмѣнный, Преобщїи (примірии оупускаю), иже единымъ мужескии или женскии робомъ ѿбои поа ѿбье^млетъ: **ικω** той орелъ, таа ластовица (отже дословно в Ляскарїса!)

Ῥῆμά ἐστι μέρος λόγου κλιτὸν μετὰ διαφορῶν χρόνων ἐνέργειαν ἢ πάθος ἢ οὐδέτερον τι σημαῖνον. = Глаголь есть часть слова скланяемаа съ различными наклоненїи и временаы дѣїство или страсть или среднее что (в Адельфотесї стоїтъ тут: пѣ что) знаменюицаа. Verbum est pars orationis declinabilis cum diversis temporibus actionem vel passionem vel neutrum quiddam significans.

Γένη: ἐνεργητικὸν (activum): **τύπτω** = бїю.

παθητικὸν (passivum): **τύπτομαι** = бїюсаа.

οὐδέτερον (neutrum): **ὕγιαίνω**: здравствѣю.

κοινὸν ἢ μέσον (commune vel medium): **βιάζομαι**, **κασαюсаа**.

ἀποθετικὸν (deponens): **μάχομαι**, **трѣждаюсаа**.

Εἶδος πρωτότυπον: **ἄρθω**, **чтѣ**

„ **παραγωγὸν**: **ἀρθεύω**: а) **каменѣю**,
β) **читаю**.

Форми еспособу приказового: **чтї ты**, да чтеть онъ, (прочтї ты, да прочтеть онъ) є послѣдуванїями форм, переведенїх в грам. Ляскарїса з грецкогo на латину: **verberato tu**, **verberato ille**.

Правила про творене форм наїшли також свої взірці в грамат. Ляскарїса, прим. Преходящее первагω Спраженїа прави^нѣ составл^{ет}са ѿ первагω лица насто^ащагω Вида совершенна, измен^ающе ю на хъ, ѣ на о^х: **ικω** даю — дах', стрегѣ — стрегѣх'. Подїбие правїло у Ляскарїса в лат. переводї виглядає так: Praeteritum perfectum a futuro mutatione o in alpha, et psi in phi: **γράφω**, **γέγραφα**.

Майже всі правила з сеї области у Смотр. є такими послѣдуванїями.

Ἄντωνυμία ἐστὶ μέρος λόγου κλιτὸν ἀντὶ ὀνόματος παραλαμβανόμενον. = Мѣстоименїе есть часть слова скланяемаа вмѣсто имени прїемлемаа. Pronomen est pars orationis declinabilis pro nomine assumpta.

Причастіе есть часть слова скландаемаа своѣство⁴ Имене и Глагола причащающаася. = Participium est pars orationis declinabilis, proprietatis nominis et verbi particeps.

Πρόθεσις ἐστὶ μέρος λόγου ἄκλιτον προτιθέμενον πάντων τῶν τοῦ λόγου μερῶν, καὶ ἐν τῇ συνθέσει καὶ συντάξει. — Предлогъ есть часть слова нескландаемаа инымъ слова частемъ сложнѣ и сочинителнѣ предлагаемаа.

Ἐπιρῥημά ἐστὶ μέρος λόγου ἄκλιτον κατὰ τοῦ ῥήματος λεγόμενον ἢ ἐπιλεγόμενον. У Смотри. обшпрііше: Нарѣчїе есть часть слова нескландаемаа Имене или Гл҃с вѣщшагѡ ихъ знаменованїа ради прилагаемаа икѡ красенѣ зѣлѡ, прїиде скорѡ.

Συνδεσμός ἐστὶ μέρος λόγου ἄκλιτον, συνδέον τὰ ἄλλα μέρη τοῦ λόγου εἰς διάνοιαν μετὰ τάξεως. = Соѣзъ есть часть слова нескландаемаа, пныа слова части в' разумъ свѣзѡщаа.

Такихъ дословно переведенныхъ правилъ у Смотри. досеть, і лише рїдко старався вїн їх змїнювати, як се впрочїм ѣ тут на кількох мїсяцяхъ показано, прим. *Γράμμα ἐστὶ μέρος ἐλάχιστον φωνῆς ἀδιαίρετον* = (Пнемаа) есть реченїа (= слова) часть пераздѣлнаа (в „Адельфотесї“: Пнемо есть часть малаа гласа пераздѣлнаа.).

У Ляскарїса обговорюе ся іменники, прикметники, заіменники і числівники всї разом, а у Смотри. дїлить ся і обговорюе іменники окремо.

Хотяѣ Смотри. в складнї ішовъ головою за Мелянхтоном, однакъ деякі правила з деякими змїнами взяв від Ляскарїса¹⁾: Verborum, quae ad corporalem affectionem referuntur, cum accus. construuntur, ut *γυμνάζω, τρίβω, τύπτω, λύω, πλήττω, καίω* = к' Винителнагѡ со глаголомъ сочиненїю возносатся глаголы тѣлесѣ обшченїе знаменѡщїи, икѡ ведѣ, мѣчу, рѣшѣ, клоню, жгѣ, палю, бїю і т. п.

Item quae in animalem ac moralem affectionem: *φιλῶ, ἀγαπῶ, λοιδορῶ, ἠλὴ οὐμά ἢ* правовѣ ѣзѣвленїе, икѡ люблю, милѡю, клевецѣ... — але взагалї коротше, нїж у Ляскарїса.

Цїлкомъ то саме робить вїн такожъ з 2. і 3. відм. з дїе-словом.

¹⁾ Constantini Lascaris, Byzantini grammaticae compendium. Basileae, 1547.

Як вже вище згадало, находить ся в грамат. Ляскаріса розправа: De passionibus dictionum ex scriptis grammatici Triphonis (pag. 178—186). Смотрицкій перевів її що до слова з малими пропусками. Під виразом *passiones* треба розуміти всі ті зміни слів, які доконують ся в наслідок скорочення або зложення слів, прим. *ἀποκοπή ἐστὶν ἀφαιρέσεις συλλαβῆς κατὰ τὸ τέλος οἷον δῶ, ἀντὶ δῶμα.*

Ἀποκοπή, или Огъѣченіе есть слова в' концѣ реченія **ѡрѣшеніе**: **ѡкѡ** чистъ вмѣстѡ чистыи, бѣющѣ вмѣстѡ бѣющіи, чиста вм. чиста**а**, чистого вм. чистое и про^а.

Таких *passiones* знає Трифон взагалі 21, Сметр. для слав. мови лише 18; пропустив *μετάθεσις* (*κράτος* зам. *κράτος*), *μετάληψις* (*αἰμηπότης* зам. *αἰμοπότης*), *τιμῆσις* (*ἀκρὸς πόλις* зам. *ἀκρόπολις*).

Смотрицкій був взагалі справним компілятором. При своїй роботі мав все перед очима кілька граматик: що у Ляскаріса або у Меланхтона є на початку, се часто находимо у Сметр. в середині або на кінці граматик и на відвороті. Одно правило прим. взяв з Ляскаріса, слідує з грецкої або латиньскої Меланхтона або латиньскої Альваренца. Так ішов спершу слідом за Ляскарісом, однак деякі перші правила взяв й з Меланхтона прим. *Grammatica est certa loquendi et scribendi ratio*¹⁾ = (Грамматика) есть извѣстное **хс**дожество **бѡгѡ** и **гѡати** и **пшати** **оуѣаще**.

Orthographia... docet recte scribere = Орѡграфія **оуѣи** **пѡвѡ** **пшати**... *Virorum, officiorum virilium, mensium, ventorum et fluxuorum nomina sunt generis masculini* = **мс**жеска**гѡ** рода имена есть: **мс**жеи, **достоишѣвѣ** **мс**жескихъ, **лѣгелъ**, **бѣгъ** **назыческихъ**, **мѣцей**, **четыре^х** **вселенныя** **частіи**. **вѣтрѡ^х**. *In a feminina sunt, ut haec Musa. Exire Graeca: hic poeta, hic planeta, hic cometa* = **пземлѣсѡ** **мс**жеска**а** **собственна**а**** и **пѣка**а**** **паричагѣ**а**** **ѡ** **Грекѣ** **взѡта**а**** **на** **ης** и **кончаща**а**** **сѡ** **ѡкѡ** **комета**, **планета**, **поета** и про^а.

Частина de pronomine (pag. 296—298) є тотожною з наукою про займенник у Смотрицкого, прим. *Figurae: simplex ut ego; composita, ut egomet, idem.*

¹⁾ Gram. Latina Philip. Melanthonis ab auctore anno 1526. aucta et recognita. Opera... omnia, vol. XX., Brunsv. 1854. pag. 246.

Начертаніа мѣстоименія еста два: простое **акв** азъ, сло^жное, **акв са** азъ і т. д.

Однак найбільше в складні переняв Смотрицкій з латиньскої складні Мелянхтона¹⁾ пр. *de Nomine Reg. prima: Adiectivum et substantivum eodem genere, numero et casu cohaerent: ut Amicus certus in re incerta cernitur*²⁾ = **Ѹ** сочиненій правично^а Имене гла^в: **а**. Им^а Прилагателное, Именное, Мѣстоименное... Сзществителном^с, ем^{же} се^а прилагаеть, согласеть в' томже родѣ, числѣ и падежи, **акв** Другъ извѣстенъ в' неизвѣстиѣ вещи познаваеть^с**а**. На боцї замічено: **Ѹ**ниій: Поё: Переклад приміру, як бачимо, Смотрицкому цілком не удав ся, бо значіне сего уривка з Ениія є властиво таке: Правдивого приятеля можеш доперва пізнати в пригодї. Видко з сего, що докладного знаня латиньскої мови навіть у такого Смотрицкого не було!

Правила в складні Мелянхтона: 5. (о 3. і 2. степени прикметників), 8. (о прикметниках з 3. відмінком), 9. і 11. (acc. relationis et ablat. limitationis), 13. (de prothesi), II (de congruentia relativi) послужили для Смотрицкого взором для дотичних правил в его граматиї (пор. прав. 13, 14, 15, 9 і гл. 2, пр. 2.). Навіть оден з примірів, доданих до сих правил, звучить анальоґічно до примірів Мелянхтона: *Est locus in carcere, quod Tulianum adpellatur* (Sall. Catil. 55) = Єсть мѣсто на востонцѣ во єдемѣ, нже ппн еже раї парцаеть^с**а**.

Так само подібними є розділи:

De impersonalibus = **Ѹ** сочиненій глаг^лль безличныхъ дѣйствите^лныхъ.

De Participiis = **Ѹ** соч. Причастїа.

De Adverbiis = **Ѹ** соч. Нарѣчїа.

З Альвареца взяв Смотрицкій не богато, лише деякі его правила перевів дословно: *Nomen Proprium est, quod*

1) *Syntaxis Philippi Melanthonis ab auctore a. 1529. recognita.* Op. om. v. XX. pag. 347. et sqq.

2) Дожсано на боцї: *Poc est Ennii dictum.*

res proprias atque certas significat, ut Romulus, Roma¹⁾ = Собственное имя есть, еже собственныя и известныя вещи означаетъ, **какъ** Петръ, Анна.

Appellativum est, quod res communes atque incertas significat, ut rex, oppidum = нарицательное имя есть, еже общія и безвѣстныя вещи означаютъ, **какъ** отецъ, царь, градъ. — Collectivum est, quod Numero Singulari significat multitudinem, ut Populus, gens, turba. = Собрательное имя есть, еже единственнымъ числомъ множество означаютъ, **какъ** Сѣнь. лѣсъ, камень.

Вкінци сьмію твердити, але лише з великою обережністю, що її гречка граматика Крузія²⁾ послужила Смотр. жерелом. Децю у них є так очевидячки подібним, що це можна оперти ся, як побачимо, покусі, щоби згаданого твердження не висловити, прим. Participia imitantur constructionem Verborum suorum.³⁾ = Дѣєпричастія своихъ имъ глаголювъ падѣжи правать.

Pag. 333. Aliquando substantivum in genet. plur. mutatur *αἱ φαῦλαι τῶν γυναικῶν* зам. *αἱ φαῦλαι γυναῖκες*. Се можна порівнати у Смотр. з отнем: високаа дерева, вмѣстѣ всаа високаа дерева.

Pag. 333. Nonnunquam Adiectivum ab Substantivo discordat Genere: Adiectivum Neutrum, cum id Substantive ponitur vel aliquid subauditur: *βδελυρόν λήθη χάριτων καὶ εὐεργεσιῶν ἀμνημοσύνη* = detestabile oblivio gratiae et beneficiorum reticentia. = Гречеккаго сочиненія образомъ и Славенски Среднимъ Прилагательнымъ Существительныхъ естество себѣ придѣвшимъ въ единомъ и томъже со существительнымъ числѣ и падѣжи, аще и въ различныхъ родѣхъ полагаемымъ бывати случаетъ, **какъ** Сѣсенію предстоаѣ пастырѣ овчарни.

Pag. 331. Cum duo adiectiva concurrunt, alterum fit substantivum, ut *πιστὸς φίλος*. = Двою или мпожайшимъ по-

¹⁾ Alvarez Emanuel, Institutiones Grammaticae. Viennae 1738. I, pag. 188.

²⁾ Martini Crusii: Grammaticae Graecae cum latina congruentis pars I. Basileae, 1573.

³⁾ Ibid. pag. 615.

лагаемымъ прилагателнымъ єдино ихъ єществителна прїемлетъ естество, такъ лѣше ниць праведенъ, неже богатъ ложъ.

* * *

Однак мимо того всего не думаю твердити, мов би то Смотр. заявив дуже мало самостійности. Треба признати, що єго граматика що до докладности і подїлу материялу представляє ся рівнож доброю, а місцями навіть лїпшою від своїх жерел. Се міг зробити тоді між Русинами чоловік справді талановитий, який був в силї опанувати мову і добре склясифікувати різнородні єї появи.

Ужите до помочи латиньских граматик потягло за собою деякі похибки, однак якраз сїй обставинї, що він не лише грецких, але й латиньских граматик ужив, маємо завдячувати відкиненє в славянськєм „родівника“, а введене „оклику“. Він перший впровадив також 7-ий відмінок, хоть, що правда, міг згадку про него найти вже в аналізі Отчепану Максима Грека.

Змаганє, пайлїпше подїлити свою граматику і подати найяснїйшї дефініції, вводило єго часами в клопїт, що на всякий спосіб не могло вийти в користь єго дїлу. На однім місци згадав я вже про поверховнїсть дефініцій деяких єго граматичних основних понять, а тут хочу на однім примїрі виказати неяснїсть одної дуже важної дефініції: Прозодия має у него двояке значїне і цїль („ортографїї“ і „метрики“), проте анї дефініция прозодїї анї ортографїї не є у него ясною: Орѳографїѳа оу чїї правѳ инсати п гла соѳ в' реченїїѳ прѳ мѳ оударѳ ти. Прѳсѳдїѳа оу чїї метрѳ или мѳброѳу количества єтїхи слагати.

Опісля читаємо в I частини граматики: Прѳсѳдїѳа имѳ е сѳгѳбѳв приємлѳса в'мѳсто напруженїѳ п ослабленїѳ слѳтѳ, ѳнюдѳже п прѳсѳдїѳєю сїречѳ припѳтїєм паречеса; п в'мѳсто всѳкаѳв знаменїѳ прѳсѳдїѳїѳна. Пє в'имѳ оѳбѳв образѳ приѳто припѳтїє ко прѳсѳдїѳн єтїхотвѳрної палежїѳ: ѳ неїѳже Бѳгу пзволѳюѳцѳ послѳдп. Вторѳѳ образѳ ко орѳографїѳн, ѳнеїѳже ѳїѳѳ: єстѳже прѳсѳдїѳа орѳографїѳа воѳшошенїѳ или оуѳнесенїѳ гласа пнеменнаѳв в' писанїї или воѳланїї хранимое пзмѳненїє. — Прѳсѳдїѳа ор-

оґрафійны єсть девѣть: ѿѡіа или ѿстраа, варіа или таакаа, періспомени или ѡблеченаа і т. д.

В IV. части граматики находимо ще одну дефініцію прозодіі: Что ѣсть Просѡдіа; Просѡдіа єсть четвертаа Грамматіки часть: юже раздѣлхомъ на Орѡографійныя и гласа шеменагаа во ꙗзѡу или во писаніи пригѣтѣ измѣнное быти ю рекохомъ: и на Просѡдійныя, юже хждожество стѣхотворное по'метром' или мѣрою слоѡгъ количества быти гдѣемъ. Ту саму недостачу ясности замічаємо ще на пероднім єго правилі.

III.

Вплив граматики Смотрицкого на літературну мову у східних і південних Славян.

Ся обставина, що Смотрицкий ужив до зложеня своєї граматики граматик обох клясичних язиків — що впрочім перед ним зробив вже був Арсеній у Львові — є між иншим доказом єєї живої наукової звязи між заходом (іменно протестантами) а Русинами, яка починаєсь в XVI. столітїю. Граматичні і лексикальні твори кінця XVI. стол. (Адельфотес, Тустановский) і початку XVII-ого (Смотрицкий, Бернида) треба уважати відгомном відродженя фільольогічних наук на заході. Вправді були они у нас коначним наслідком основаня руских шкіл, алеж знову не треба забувати, що її основанє шкіл вплило у нас з бажаня, дорівнати в науці своїм національним і релігійним суперникам, які діставали культуру з заходу.

Грамматика церковно-славянської мови була некучою потребою: всі книжки літургічні — не виімаючи навіть старанно виданої Острожекої Біблії — були переповнені похибками, а рускі духовні не знали єєї мови. Отже треба було конче за помочню граматики подати теоретичну основу для староцерковної мови, а єї знанє вчинити загальним і тривким, наколи хотіло ся запобічи бодай в частині шпиреню лятинізації і польонізації поміж Русинами.

Коли Смотрицкий свою граматику складав, то певно її не сподівав ся, що єго діло буде мати протягом майже 2 століть могутий вплив на образ літературної мови у нас, у Росіян і у південних Славян; та стало ся то якраз завдяки

пануючому тоді поглядом, що граматики має бути для язика мірною, від якого не сьміє ся відступати.

Передовсім замічаємо її вплив в Росії: там видаю її двічі (1648. і 1721.). Видане для Сербів являє ся доперва 1755. р. в Римнику у Волощині. — Російське видане з 1648. р. стало небагом звісне навіть за границею: Оден Швед, Sparfvenfeld (або Spahrenfeld) перевів її в часті на латинське. О сїм перекладі говорить Добровский в своїх Institutiones (praef. pag. LX), що слїдує: Exemplari huius Grammaticae (scil. 1648.), quod servat bibliotheca Upsalensis, passim versionem latinam scripsit Sparfvenfeldius. Haec autem versio vix alia esse videtur, quam ea, ad quam perficiendam Sparfv. Mosquae a. 1686. hortatus est anonymum, qui Nisae 1690. in 4° „Exemplar characteris Moscovitico-ruthenici duplicis Biblici et usualis“ in quatuor, et Declinationum terminationes in quinque tabellis aeri incisiss edidit... Is enim... de versione Grammaticae a se confecta sic ait... „nobilis Dominus Joannes Spahrenfeld Svecus... porrexit mihi Grammaticam fusam sola lingua ruthenica editam, ut eam pro meo exercitio latinitate donarem. Qua ego perlecta utilius fore iudicavi, si eam in compendiores terminos et clariorem methodum redigerem. **Quod etiam** auxiliante bono Deo brevi praestiti. Hortabantur et rogabant deinde omnes exteri, ut etiam pro eorum usu publici iuris facerem, quod quidem libenter praestitisssem, si alicubi typum Ruthenum cum Latino reperire potuisssem. Occurrit nunc, ut saltem Alphabetum et quaedam eo pertinentia sculpi curarem... Has tabellas mihi proprias vendico, quas magno labore confeceram, etsi fundamentum aliquod ex dicta fusa Grammatica desumpserim, sed valde mendosum, confusum et pene usui nulli aptum“. Як бачимо, надто вже остро критикував той якийсь анонім Смотрицького!

1696. вийшла в Оксфордї Grammatica russica Геприка Вільгельма Людольфа (для чужинців). Ся грамика є лише обмежена на „етимольогію“ (= флексію), з додатком латинсько-руско-німецких слів і вирав в розмові. Він йшов слїдом за Смотрицьким і поручає его граматику всім, що хотїли би основнїйше пізнати руску мову.

1706. вийшло в Голяндії Руководеніє въ граматику во Славяно-Россійськую или Московськую ко употребленію

учащихся языка Московскаго, Кошіевича; є се короткий витяг з грамат. Смотр.¹⁾

Грамматика Максимова (1723.) є також подібним витягом. На многих місцях заступив Максимов „славянські“ форми російськими.

На граматиці Смотр. основує ся також й грамматика Ломоносова (1775.) о стілько, що Ломоносов наслідував єї загальний поділ і відміни (5 деклінацій, 2 конюгації). Але з азбуки Смотр. викинув 10 букв і всі надстрічкові знаки.

Правопис в перекладі Біблії Скорини і в Біблії Острожского є дуже похибна: деякі приіменники, злучник и, перечене не і інші частинці не відділює ся від слів, великі букви пишє ся довільно, знаків перенїналя уживав ся зле. Тимчасом виданє біблії московске (1663. р.) є під кождим зглядом ліпше, хотяї має також ще багато хиб. Се треба вже завдячувати впливови грамматки Смотр. Це ліпшим є переклад біблії з р. 1674. Іліфанія Славинецкого. За Петра Вел. піддано Біблію поповному переглядови (1724.), а на переді комісії, що дістала се поручене, стояв Теодор Полїкарпов, який видав грамматику Смотр. 1721. р. Сю Біблію видано 1751. р., 1756. переглянено знова і видано під доглядом Гedeона Слюминьского: тут бачимо неправильне — як ще й инї в російській правописи — уживанє **ѣ, є** місто **о** в пазвуку (єже зам. оже, єлель зам. олень), **и** по гортанних **г, в, х, а, ы** по піднебінних **ц, ш, щ**.

В XVII—XVIII ст. побирало багато Сербів науку в Київській Могіляньській колегії. Сербія отримувала також в дарі багато печатаних літургїчних книг від руских братств церковних, а учителїв діставала з південної Руси. Один з таких учителїв Максим Суворов приїє до Сербії за митрополита Мойсея Петровича (на поч. XVIII. стол.) 400 руских букварїв і 100 примірників грамматки Смотрицкого. Наслідник Петровича Вікенцій заснував в Карловцях школу, яку устроїли кїївські учені. Висше згаданє виданє грам. Смотр. в Римнику (1755.) треба завдячувати сербекому митрополитови Павлови Ненадовичови і та грамматика служила потім

¹⁾ Пекарскій, Наука и литер. въ Россіи при Петрѣ В., I, стор. 19; про зміст сеї грамматки гл.: Давидовъ, Предисл. къ грам. Ломоносова (X—XVII.).

основою і руководством для пізнійших сербських граматик і учебників: Руководство къ славенстѣй Грамматицѣ (1793) Стефана Вуяновского, Руководство къ славенстѣй грамматицѣ (1794.) Авраама Мразовича (також 1800. і 1821.).

В Сербії мала граматика Смотрицького великий вплив. Разом з літургічними в Росії печатаними книгами прийняли Сербі також руску (т. є малоруску) рецензію. „Стара вимова зачала забувати ся. Впроваджувано замість давньої славянсько-сербської мови церковно-руску мову, і то навіть з меншевартних книжок перших необразованих малоруских граматиків. Мови пародної, освяченої звичаєм і введеної з часом в уживанє через поступенне розширюванє, не уживано навіть в письмах, призначених для народу“¹⁾.

В Далматії пізнав грамат. Смотр. Левакович при помочи Русинів Методія Терлецького, Йосафата Ісаковича і Філіппа Боровича. Вплив сеї граматики відко в єреїскім молитвеннику (брезварі), виданім глаголицею 1648, де далматинські вирази замінено славянсько-руськими. Ще більший вплив слідно в Служебнику виданім 1740. в Римі Матієм Караманом при помочи руских черців. Єму помагав також Матій Сович, архідиякон острова Оссеро, опісля професор славянської мови в коллегії de propaganda fide. Він був навіть автором славянсько-латинської паралельної граматики. Славянську часть сеї граматики становила грам. Смотр. з відповідними змінами.

Також Добровекій (1822.) ішов за Смотрицьким: „Metletii vestigia premens in iis, quae ille recte statuit, in eo multa alia probare non potui, quae auctoritate veterum destituuntur. Methodo autem nova tractandam (scil. grammaticen) censui, Declinationum et Coniugationum numero augendo et aliter disponendo. Pars illa, quae vocum formas exponit, prorsus neglecta fuit ab aliis“²⁾.

На сій граматицѣ Добровекого основує ся перша, угорским Русином, Мих. Лучкавм, 1830. р. в Будапешті видана граматика: Grammatica slavo-Rutena: seu vetero-slavicae, et actu in montibus Carpathicis parvo-russicae, ceu dialecti viventis linguae. Edita per Michaellem Lutskay. Budae 1830.

¹⁾ Н. Засадкевичь, Мел. Смотр. какъ фил. стор. 195.

²⁾ Dobrowsky, Instit. praef. pag. LXIII.

„Ex praedeductis facile observabit benevolus Lector, in Slavica Ductorem meum fuisse Dobrowskyum, quem sequi gloriae mihi duco“¹⁾.

Граматику Смотр. знав Лучкай також дуже добре, а на однім місці, коли говорить про зміни співзвуків, робить за ним похибку: **ш** змінює ся на **с**: мѣщу — мѣсци, **щ** на **т** і **ст**: поѣщу — поѣтити, поощрю — поощрити. Деклінація Смотрицького не припала Лучкаєви до вподоби, тому пішов в тім згляді за Добровским²⁾.

Однак я не міг набрати перекопання, щоби пізніші пані автори граматик послуговували ся Смотрицьким³⁾. Лише одно з его грамат. удержувало ся довго у Русинів, іменно его граматична термінологія (див. П. Левицький, Яків Головацький, А. Добрянський, Мих. Осадца). Але сеся перейшла до Русинів за посередництвом російських граматик.

Поділ руских дієслів на 2 відміни по якості самозвука (**е** і **и**) перед окінченем 2. особи ч. од. тепер. часу діяль. **-ш** (зглядно **-ши**), отже цілком такої самий поділ, як у Смотр., находить ся — здаєсь менї, зовсім независимо від него — в Методичній Граматичі Партицького і в Рускій Граматичі Стоцького і Гартнера (Львів, 1893.)

¹⁾ Pag. 176. In Ruthenica proprium meum sensum et scientiam pro fundamento fuisse.

²⁾ §. 10. Priores Grammatici terminationum rationem habentes, quatuor statuerant Declinationes, sed frequentes et copiosae exceptiones non modo reddidere partem hanc Grammaticae difficilem, sed plane obscuram. Unde palam evictumque redditum est: Methodum hanc nomina flectendi non esse naturalem. Pervolvat Lector, sive Meletium Smotriski, sive Lomonossov aut recentiores: Grammaticam Academiae Petropolitanae aut Mrazovitsii, an claram ideam, distinctumque conceptum Declinationum sibi efformando sit in statu? Rectius itaque recentiores Poloni, Bohemi **et** (sic!) Dobrowski Declinationes non a terminationibus, sed Generibus definendas esse statuunt... Tribus generibus existentibus, tres Declinationes enascuntur: 1-a Masculinorum, мужескаго пола, 2-a Femininorum, женскаго пола, et 3-a Neutrorum, средняго пола, quae ob varias terminationes variis Paradigmatibus distinguentur.

³⁾ Угорекій Русин, Ол. Духлович, опер свою граматику (1853.) на грамат. Серба Мразовича (гл. стор. 53.).

Хотяй би здавало ся, що через сесю докладну аналїзу і вказанє жерел граматики Смотрицкого, авреоля єго слави трохи померкла, то таки, як взяти на увагу час і трудно-сти зложєня першої основної церковної граматики, мусить ся признати єму незвичайно бистрий дар орієнтації в язиковім матеріалї, добре знаєє помічних дїл, а вкінци і ту немалу заслугу, що він перний освободив у многім „сלא-вянську“ мову від невільничого наслїдуваня греки. Годї проте Смотрицкому закидати, — як се пераз діяло ся, — мов би він своєю граматикою з одной стороны лише зїссує церковну мову, а з другої приїє живучій рускій мові більше шкоди, ніж хїсна, синивили її, дійти скорше до своїх прав.

Смотрицкого слава і заслуга так у инших Славян як її у нас є непохитні, бо все таки єго граматика стала ся в славянськїм свїті дїлом епохальним, а для нас має она ще окреме значїє: адже Смотрицкий складав ту грама-тику без сумнїву в тїй добрій волї і надїї, що вичученєм Русинів церковної мови подасть євому народови оруде для охорони праїдної віри, а через віру її народности.

Відень, 1903.

Похибка: Стор. 9. стих 7. з гори: зам. и має бути н.

ШКІЛЬНІ ВІСТИ.

Учительський Збір

з кінцем шкільного року 1907/8.

Директор:

о. Кархут Спиридон, дійсний радник і референт митроп. консисторії, член суду подружеского і церковного, ц. к. професор академічної гімназії, учив латинського і польського язика в II. кл. 10 год. тижнево.

а) Учителі обов'язкових предметів:

1. Березницца Олена, кваліфікована учителька для ц. к. середних шкіл, завідателька ґабінету природошесного, учила польського язика в I. кл. і науки природи в I. і II. кл. 6 год. тижнево.

2. Левницький Юліян, ц. к. професор академічної гімназії, завідатель наукових приборів до історії і географії, учив географії в I. кл. і історії і географії в II. кл. 7 год. тижнево.

3. о. Лужицький Леонід, дійсний радник і референт митроп. консисторії, ординариятський комісар для пародних і виділових шкіл у Львові, член суду подружеского і церковного, ц. к. професор-католик академічної гімназії, учив релігії в приготов., I. і II. кл. 6 год. тижнево; крім того уділяв ексзорт для приготов., I. і II. кл.

4. Макарушка Евстахій, доктор філософії, ц. к. професор акад. гімназії в VIII. раззі, завідатель рускої і польської бібліотеки для учениць, господар II. кл., учив руского язика в I. і II. кл. 6 год. тижнево.

5. **Сальо Людвик**, ц. к. професор академічної гімназії в VII. ранзі, завідабель німецької бібліотеки для учениць, учив німецького язика в II. кл. 5 год. тижнево.

6. **М. Віра Ольга Слободян ЧСВВ.**, кваліфікована учителька для народних шкіл, господиня пригот. кл., учила язиків руского, польского і німецького, математики і каліграфії в приготов. кл. 21 год. тижнево.

7. **Цеглиньский Роман**, ц. к. професор акад. гімназії в VIII. ранзі, господар I. кл., учив латинського і німецького язика в I. кл. 14 год. тижнево.

8. **Янів Йосиф**, ц. к. професор приділений до служби в ц. к. академічній гімназії, учив математики в I. і II. кл. 6 год. тижнево.

б) Учителі надобовязкових предметів:

1. **Боберский Иван**, ц. к. професор академічної гімназії, учив гімнастики в приготов., I. і II. кл. 2 год. тижнево.

2. **Лесняк Мария**, учила ручних робіт в приготов., I. і II. кл. 2 год. тижнево.

3. **Прокеш Елена**, учителька виділової школи ім. Шевченка, учила рисунків в I. і II. кл. 1 год. тижнево.

4. **М. Віра Ольга Слободян ЧСВВ.**, (я. в.) учила співу в приготов. I. і II. кл. і каліграфії в I. і II. кл. 3 год. тижнево.

II.

Важніші постанови ц. к. Властей

в шк. р. 1907/8.

Вис. ц. к. Рада шк. кр. рескриптом з дня 19. вересня 1907. ч. 41.911. затвердила склад учительського збору на р. шк. 1907/8.

На поданє дирекції до Вис. ц. к. Міністерства державних залізниць з дня 31. серпня 1907. повідомила Хвальна львівска Дирекція державних залізниць під днем 19. листопада 1907. ч. 85.285/2, що згадане ц. к. Міністерство в узглядненю просьби дирекції гімназії зарядило зворот 50% ціни їзди на літні фєрії 1907. шк. р. і з поворотом для тих учениць закладу, для котрих наслідком заходів

українського клубу послів до державної ради на телеграфічне порученє Вис. ц. к. Міністерства залізниць з дня 27. червня 1907. були виставлені львівською Дирекцією залізниць дня 2. липня т. р., а прислані дирекції гімназії дня 16. серпня т. р. без потвердження убожества петенток з боку львівського міського комісаріяту, а липи на основі предложеного Дирекції залізниць дирекцією гімназії виказу за зложенем по 1 К. від кожної учениці оди о раз о ві легітимациї до їзди — під уелівем, що дирекция гімназії докаже дійсно відбуту їзду згаданих учениць урядовими посвідками залізничних кас. При сій нагоді звернула Дирекция залізниць увагу, що мешкаючі поза Львовом учениці сего закладу можуть також користати з полекші, признаної в уступі II. С. III. а приписів що до тарифи особової.*)

Вис. Президия ц. к. Ради шк. кр. рескриптом з дня 2. грудня 1907. ч. 369. повідомила, що з причини недуги ц. к. краєвого шкільного інспектора, Виов. П. Івана Левницького нагляд над тутешнім закладом обняв Радник шкільний, Виов. П. Тадей Левницький.

На поданє дирекції з дня 3. грудня 1907. до Вис. ц. к. Міністерства державних залізниць повідомила Хвальна львівска Дирекция державних залізниць під днем 15. сїчня 1908., що згадає ц. к. Міністерство в узглядженю просьби дирекції гімназії рескриптом з дня 30. грудня 1907. ч. 65.569/6^a відступило від свого попередного рішєня, що виплата звороту 50%₀ ціни їзди учениць на ферії слїдувати може липи по предложєню урядових посвідок залізничних кас, що учениці справді тоту їзду відбули; урядове провірене тої їзди полишено самій дирекції гімназії. Рівночасно рішило Вис. ц. к. Міністерство залізниць, що на будучє можуть учениці сего закладу під зглядом знижок ціни їзди ц. к. державними залізницями на всі шкільні ферії і в інших конечних потребах користати стійно з таких самих полекш, які має молодїж ц. к. гімназій, шкїл реальних і прив. гімназії оо. Єзуїтів в Бонковичах ад Хпрів, о що дирекция гімназії старала ся від 3. мая 1907. р.

Вис. ц. к. Рада шк. кр. рескриптом з дня 19. марта 1908. ч. 13.668. приняла до відома, що учениці сего закладу

*) З сїї полекші користало в місяци червни 5 учениць.

обов'язачі складати по 10 К піврічно титулом шкільної оплати а разом, що від тої оплати можуть зискати увільнене на основі свідомства убожества і добрих пот з обичаїв і шкільности.

На подане дирекції гімназії з дня 4. лютого 1908. аспінувала Хвальна львівська Дирекція ц. к. державних залізниць під дном 30. марта 1908. ч. 14.034/7 82 К 85 сот. титулом звороту 50% ціни їзди учениць на літні ферії 1907 р.

Вис. ц. к. Рада шкільна краєва обіжником з дня 6. цвітня 1908. ч. 15.102 повідомила, що Високопреосвящ. Митроп. Ординаріят іменував Впреп. о. Юліана Федусевича, вислуж. професора релігії, Радника Митроп. Консент. і шкільного, своїм комісарем до цагляду науки релігії і практик релігійних в ц. к. школах середних і прив. гімназіях у Львові.

Вис. ц. к. Рада шкільна краєва під дном 20. мая 1908. ч. 20.559 повідомила, що на просьбу з дня 14. вересня 1907. р. Є. Е. П. Міністер Віроісповідній і Просьвіти рескриптом з дня 14. цвітня 1908. ч. 9.010. наділив тутешній заклад правом публічности на шк. р. 1907/8.

Узисканє всіх полекш для учениць у Вис. ц. к. Міністерства державних залізниць завдячує ся незвичайно щирим і певтомшим заходам Впов. П. Захарії Павлуха, геперала-авдитора у Відни. За се а також за пришильнованє права публічности для закладу в Вис. ц. к. Міністерстві Віроісповідній і Просьвіти висказує єму дирекція на сїм місци як найгорячійшину подяку.

III.

Плян науки.

а) Предмети обов'язкові.

Кляса приготовляюча.

Наука в приготовляючій клясї відбувала ся після пляну, визначеного для IV. кл. шкіль висшого або міієского типу із змінами, порученими рескриптом Вис. ц. к. Радик шк. кр. з дня 20. листопада 1894. ч. 25.098., виданим для

ц. к. гімназії з руским язиком викладовим в Перемишлі.

К л я с а І.

Релігія 2 год. тижнево. Більшій катихизм христ. кат. релігії, одобрений Преосвящ. австр. Єпископатом. В I. півр.: Символ віри (ч. I.), в II. півр.: о падії і молитві (ч. II.), о ласці і о св. Тайнах взагалі, о св. Причастю і о св. Тайні покаяня точно (з ч. IV.), о гріхах і послідних річах (з ч. V.)

Язык латинський 8 год. тижнево. Правильна відміна імен і дієслова після граматичного підручника дра Самолевича-Цеглиньского та книжки до вправ Штайнера і Дра А. Шайндлера, в перев. Р. Цеглиньского. По 6 тижнях науки що тижня шкільна задача.

Язык руский 3 год. тижнево. З граматики Коцовского-Огоповского перероблено принагідно реченє поєднєче, згуду слів в реченю, іменники, заєменники, прикметники, числівники, дієслово, певідмінні часті мови, деякі побічні реченя, правопис і знаки роздїлові. З читанки рускої читано, пояснювано і оповідано майже всі уступи прозові і поетичні, що красні уступи поетичні виголошувано з пам'яті. Задачі письмени в I. півроці самі диктати, в II. на перемиці вправи правописні і стилістичні: 4 на місяць, всі шкільні.

Язык польський (предмет зглядно-обовязковий) 2 год. тижнево. З граматики Конарского перероблено материял граматичний після пляну, визначеного для руского язика. З читанки „Wypisy polskie dla kl. I.“ читано, пояснювано і оповідано 45 уступів прозових і 25 поетичних, з котрих красні виголошувано на пам'яті. В I. півр. що 15 днів диктат, в II. під копець також вправи стилістичні.

Язык німецький 6 год. тижнево. Після підручника Л. Германа і К. Петельнца, в руским переводі. О. Калитовского, перероблено розставку слів в реченю, відміну іменників і дієслова, заєменники, прикметники, числівники і певідмінні часті мови на примірах того підручника. З кожної групи виголошувано 1 уступ на пам'яті. Що тижня шкільна задача: диктат, репродукція уступів, заданих на пам'яті, ретроверсія.

Географія 3 год. тижнево. Підручник Бенонього-Матієва викінчено цілий. Учениці рисували мапи на таблиці і в зошитах.

Математика 3 год. тижнево, в I. півр. арифметика, в II. арифметика і геометрія на перемену. З арифметики II. Огоповского переблено десятичний уклад, чотири головні ділання числами цілими і десятичними, рахунки числами многоіменними, ділимість чисел, розкладане на чинники перві, найбільшу спільну міру, найменшу спільну многократь, дробі; з геометрії Мочніка-Савицького: основні понятя, лінія пряма, коло, кути і важнійші свійства трикутників. В кождім конференційнім періоді шкільна задача, на кожду годину вправи домові.

Наука природи 2 год. тижнево. В перших 6 місяцях зоологія після підручника Івана Верхратского: ссавці і комахи, в 4 послідних місяцях ботаніка після підручника того самого автора: введенє, козельцеваті, хрестоцвітні, міґдаловаті, рожеваті, малиноваті, ябловаті, слизоваті, беленоваті, губаті, лелієваті, пальми.

К л я с а II.

Релігія 2 год. тижнево. Більший катихизм (як в I. кл.) і Літургіка гр. кат. Церкви для шкіл середних о. А. Тороньского. В I. півр. з катихизму: о любові і о заповідях (ч. III.), з літургіки: о св. місцях і о празниках (ч. I. і III.); в II. півр. з катихизму: о ласці, св. Таїнах (ч. IV.) і о христ. чесноті (ч. V.), з літургіки: о св. Таїнах, благословенях і освяченях (ч. II.).

Язык латинський 8 год. тижнево. Граматика як в I. кл., вправи Йосифа Штайнера і Дра Августа Шафндлера, в переводі Романа Цеглиньского. Повторене правильної відміни і неправильна відміна імен і дієслів, construct. accusat. e. infinit., nom. e. infinit., складня дієприкметників, gerundium, gerundivum, adverbia, praepositiones. Науку граматичну вправлювано на дотичних примірах до вправ. Розмови латинські на підставі лектури. На місяць 3 шкільні задачі, 1 домова.

Язык руский 3 год. тижнево. З граматики повторено і доповнено науку о реченю поєдинчим і зложенім та реченях побічних і его родах. В II. півр. повторено і до-

повнено науку о формах, а то відміну імен і дієслова у всіх видах деклінаційних і конюгаційних. Читанку руску для II. кл. прочитано цілу, що красні уступи з прози і поезії виголошено на память. Задач місячно 3, на переміну шкільні і домові.

Язык польскій (предмет зглядно-обовязковий) 2 год. тижнево. Граматика як в I. кл. Наука граматики після пляну, визначеного для руского языка. З читанки „Wypisy polskie dla kl. II.“ читано, пояснювано і опові дано 48 уступів прозових і 24 поетичних, з котрих красні виголошено на память. Що 3 тижні задача домова або шкільна.

Язык німецький 5 год. тижнево. Повторене і доповнене науки о відміні імен і дієслова, дієслова міцні і неправильні і невідмінні части мови на вправах Л. Германа і К. Петелєнца, в переводі О. Калитовского. Задач місячно 4, (3 шкільні, 1 домові).

Історія і географія 4 год. тижнево, т. є. 2 год. історії, 2 географії. З історії викінчено віки старинні після підручника Семковича-Ільницького, з географії: Азю, Африку, полудневу Европу і Францію після підручника Калитовского з узглядненєм науки картографії.

Математика 3 год. тижнево. З арифметики наука о дробах, відношення і пропорції, правило трех, рахунок процентовий і дисконтний після підручника П. Огоновского. З геометрії симетральні лінії і кути, пристаїність трикутників враз з приміненєм, коло, чотири- і многокутники після підручника Мочійка-Савицького. Задачі як в I. кл.

Історія природи 2 год. тижнево. В I. півр. з зоології після підручника І. Верхратского: птнці, гади, земноводні, риби, науковці, шкаралупні; в II. півр. з зоології коцла: хробаки, мякуни, іглоскірці і ямочеревні.; з ботаніки після підручника того самого автора: окружкові, мотильковаті, зложені, базьковаті, трави, зазулинці, шпилькові, пернаті, моховці, напоротеваті і перворости.

ПРИМІТКА. В шкільнім році 1907/8 засновано і удержувано під проводом Вп. П. О. Бережницького огородець для цілій ботанічних і практичних.

К л а с а ІІІ.

(отвирає ся з початком шк. р. 1908/9.)

Релігія 2 год. тижнево. В І. півр. з літургіки після підручника як в ІІ. кл.: о богослуженю церковнім (ч. ІІ.), в ІІ. півр.: Історія біблійна старого завіта після підручника о. А. Тороцького.

Язык латинський 6 год. тижнево: 3 год. лектури, 3 граматки. З Корнелія Непоса лектура життєвнєй славних мужів в видапо Л. Саля. Повторєнє елементарним способом науки про уживанє *accusat.* і *nominat. cum infinit.*, *ablat. absolut.*, *gerundium* і *gerundivum*, а відтак з граматки Самолєвича-Огоновского систематична наука про уживанє *nominat.*, *accusat.*, *dativ.*, *genet.*, *ablat.* і складні імен мїст на відношїдних примїрах Прухницького-Огоновского.

Язык грецький 5 год. тижнево. З граматки Фїдєрєра-Мандибуря-Цєглиньского відміна імен і дїєслова аж до *aorist-y pass.* дїєслів на „ω“ включно на виравах Вілковского-Таборского-Цєглиньского §§. 1—142.

Язык руський 3 год. тижнево. В І. півр. з граматки Стоцького про складню відмінків, а в ІІ. про відміну імен, певідмінні частини мови і знаки роздїлові. Читанє, пояснюванє і оповїданє уступів прозових і поєтичних з читанки для ІІІ. кл. з подаванєм диспозиції; виголошуванє з пам'ятки красних уступів поєтичних і прозових. Короткі вісти про житє шєсьменників, з котрих дїл виїмки поміщені в читанці.

Язык польський (предмет зглядно-обовязковий) 2 год. тижнево. З граматки А. Малєцького систематична наука про складню згоди і відмінків, опїєсля про відміну імен і певідмінні частини мови. З читанки: „*Czubek-Zawiliński: Wypisy polskie dla kl. III.*“ читанє, пояснюванє, оповїданє і меморованє уступів, як з языка руського.

Язык німецький 4 год. тижнево. Повторєнє відмін імен і дїєслова з класє попередних, почім з науки про складню після граматки Япєра складня згоди і відмінків. Читанє, пояснюванє, оповїданє і меморованє уступів з читанки Германа-Петєлєнца-Калитовского.

Історія і геогрфія 3 год. тижнево. З історії після підручника Семковича-Ільницького віки середні; з геогр-

графії після підручника як в II. кл. краї середньої, північної і східної Європи, Америка і Австралія з дотичною картографією. З історії краю (предмет надобовязковий 1 год. тижнево): історія Руси, Литви і Польщі до р. 1492.

Математика 3 год. тижнево. З арифметики чотири головні діляння загальними числами і дробами, другий степень і корінь; з геометрії обводи і поверхності, твердження Пітагора, переміна і поділ фігур прямолінійних, подібність трикутників і многокутників.

Історія природи 2 год. тижнево. В I. півр. фізика: світства тіл, тепло і хемія після підручника П. Огоповського, в II. мінералогія після підручника Ломницького-Верхратського.

Язик французький (предмет надобовязковий) 4 год. тижнево. Після підручника „А. Стефапа - Дра В. Пцурата: Учебник французької мови ч. I.“ вправи у французькій читаню, практичне виголошуванє звуків властивих французькому язикови, елементарна наука французького язика.

б) Предмети надобовязкові.

1. Каліграфія. На ту науку ходили визначені учениці I. і II. класу по 1 годині в тижні. По вірцям Татуха писано букви малі, великі і слова рускі, латинські і німецькі.

2. Спів. Наука сего предмету відбувала ся спільно для всіх трох класу в 2 годинах на тиждень. Після підручника І. Воробкевича взято теорію співу, а іменно: стійність нот, рід тактів, назви скалю диятоїчну, інтервали, переносники, ґами дурові (лад твердий), ґами мольові (лад мягкий) і силу тону.

Практично: вправи в одно- і двоскладовім співі зі згаданого підручника. Крім того: „Ой ви мої співапочки“ Вербицького, „Многогая літа“ О. Ніжапковського, „Калтата“, Гими народний і інші. Кілька пісень церковних: різдвяних, великопосних, воскресних, части зі Служби Б. О. Ніжапковського на два голоси, а на три голоси три пісні в честь М. Божої.

3. Роботи ручні. Наука відбувала ся спільно для всіх трох класу в 2 годинах на тиждень.

В класі приготівляючій взято в першій півроці шилочкованє, в другій вишиванє. В I. кл. на I. півр шите платка, в II. в тїм часї шите фартушка. В обох класах в II. півр. гафт артистичний з практичним приміном.

4. Гімнастика. На гімнастику учацало 32 учениць, а то 5 з класу приготівляючої, 12 з кл. I. і 15 з кл. II. Учитель узгляднив вправи шведскі після дїл: С. Н. Liedbeck, *Gymnastika dagöfningar för folkskolan*; L. M. Törn gren, *Lärobok i gymnastik*. Вправи відбували ся в сали і на подвірю. В сали ділила ся година на вправи рядові, свободні, біг і забави комнатні. З початком цвітїня зачали ся вправи на подвірю: Похід в рядї, стовпї, двійками і чвірками, звороти і заходи розпочинали лекцію і тревали чотири мїнути. Пять до десять мїнут забирали вправи свободні, а опісля слїдували гри і забави рухові, як „Турок“, „Ходи за мною“, „Подай дальше“, „Кїт та мши“, „Ястріб і квочка“, „Послїдна пара“, „Ханко“, „Третьак“, а також гри мячем пружнетим і мячами малими „Льотерия“, „Перегони“, „Кутє“, „Фїрточка“.

5. Рисунок. Наука відбувала ся спільно для I. і II. кл. в 1 годинї на тиждень. Учениці подїлено на два віддїли, т. є. на такі, що доперва зачинали учити ся, і на такі, що вже в народних школах рисували. Віддїл перший зачав науку від кола, пізнійше рисував легкі розети в квадратї, шестикутнику, а відтак з моделїв і з природи. В подібний спосіб поведено науку з другим віддїлом з тою ріжницею, що вибрано тяжші взори, моделї і листки з природи. Всї учениці першого віддїлу рисували олівцем, деякі учениці другого віддїлу витягали взори тушом, а спеційнї зачали в послїдних лекціях малювати силуетки.

IV.

Прибори наукові.

А. Бібліотека.

1. Бібліотека. учительська.

В році шкільнім 1907/8 закуплено 25 книжок.

2. Бібліотека для молодіжи.

а) До рускої бібліотеки прибули отсі книжки: 1) Дзвінок річн. XVIII. 1907. р. 2) Брат і сестра — народні казки. 3) Бульвер, Останні дні Помпеїв. 4) Вазов, Під ярмом. 5) Віземап, Фабіоля. 6) Візнер, Житє рослини у морі. 7) Волховський, Казка про несправедного царя. 8) Гаршин, З війсва. 9) Глібів, Твори. 10) Гоголь М., Мертві душі. 11) Гребінка, Українські твори. 12) Грінченко, Серед крижаного моря. 13) Грінченко, Ясні зорі. 14) Грушевський, Бех-Аль-Джуғур. 15) Герстекер, Розбишаки на ріці Міссісіпі. 16) Дікенс, Олівер Твіст. 17) Женевре, Уличник. 18) Жуковський, Казка про Івана Царевича. 19) Іскра, Вертеп. 20) Казки Діда Хоми про чудне та химерне. 21) Десять казок для діточок. Квітки Основяненка: 22) Божі діти. 23) Добре роби, добре буде. 24) Купований розум. 25) Маруся. 26) Мертвецький великдень. 27) Короленко, Судний день. 28) Когляревський, Наталка Полтавка. Марко Вовчок: 29) Випкуп. 30) Кармелюк. 31) Молодченко, Веселка. 32) Мордовець, Старий Дзвонар. 33) Окупецький, Листи з чужини ч. I. і II. 34) Півень, Нашим дітям на забаву. 35) Гофман і Шмід, Пів сотні повісток. 36) Вальтер Скот. Рішард Львише серце. 37) Франко, Без праці. 38) Чайковський, За сестрою. 39) Шіллер, Орлеанська діва.

б) До польської бібліотеки: 1) Andersen, Baśnie. 2) Becker, Oblężenie Troi. 3) Chrzęszczewska, Dar. 4) Dobra wróżka, przekład Sulickiej. 5) Morawska, Wyspa wróżki Marty. 6) Niewiadomska, W kółku rodzinnem. 7) Jotejko-Rudnicka, Nowe wieczory czwartkowe. 8) Szymanowski, obrazki z życia znakomitych ludzi. 9) Zaleska, Dwie siostry. 10. Umiński, Podróż bez pieniędzy. 11) Müller, Młodość sławnych ludzi.

12) Sienkiewicz, Za chlebem i 13) Bartek zwycięzca. 13) An-czyz, Księga sławniejszych odkryć geograficznych. 15) Ernst, Historia młodego życia.

в) До підписної бібліотеки: 1) Andersen, Ausgewählte Märchen. 2) Busch, Sechs Geschichten für Neffen und Nichten. 3) Cervantes, Don Quijote von La Manche. 4) Gullivers Reisen und Abenteuer, bearbeitet von J. Kamberg. 5) Musäus, Zwei Märchen von Rübezahl. 6) Levetzow, Tierfabeln. 7) Münchhausens Reisen und Abenteuer von Hoffman. 8) Pausan-Petersen, Till Eulenspiegels lustige Streiche. 9) Wuttke, Bilder.

В. Габінет історично-географічний.

В инк. р. 1907/8 закуплено: а) До науки географії: Bamberg: а) Karte von Nord Amerika, б) Süd Amerika, γ) Australien; Gaebler: Karte von Mittel- und Süd-Europa, Bamberg: Russland; Algermissen, Palästina. б) До науки історії: Spruner und Bretschneider, Historische Karte von: а) Europa um 350 nach Christ., б) Im Anfange des VI. Jahrhundert., γ) zur Zeit Karls des Grossen, δ) in der zweiten Hälfte des X. Jahrh., ε) zur Zeit der Kreuzzüge, ζ) im XV. Jahrhundert.

В. Образи до науки з погляду прибули отці: Alesi, Karte des Mont Blanc; Geistbeck-Engleder, Rheindurchbruch bei Bingen; Hölzel, Geograph. Charakterbilder: а) Düne und Helgoland, б) Tropenurwald am Amazonas; Lehmann, Geograph. Charakterbilder: а) Rheinfall bei Schaffhausen, б) New York, γ) Niagarafall; Hölzel, Städtebilder: London; Wunsche, Land und Leben: а) Stadt und Steppe in Südrussland, б) Australische Landschaft, γ) Die Kanadische Pazifikbahn; Lehmann, Kulturgeschichtliche Bilder: а) Turnier, б) Inneres einer Stadt; Langl, Bilder zur Geschichte: а) Hagia Sophia in Konstantinopel, б) Löwenhof in der Alhambra, γ) Dom von St. Stephan in Wien, δ) Die Habsburg; Gerasch: а) Belehnung der Habsburger mit Österreich, б) Rudolf IV. besucht den Bau des Stephansdomes.

Г. Габінет природописний.

В шк. р. 1907/8 прибули отсї наукові середники: а) До науки зоології: 19 випханих птиць, дар краєвого адвоката у Львові Впов. П. Дра Тадея Соловія, гніздо ос, кість мамута. б) До науки мінералогії: збірка мінералів (40 примірн.), дар Всч. о. Володимира Гашицького з Каттовиць на прускїм Шлеску — і П. збірка (100 примірників).

Г'. Габінет фізикальний.

В шкільнім році 1907/8 закуплено: а) До науки фізики: Поземицю, оловянку, котел Папіна, лямпу Даву'ого, прилад до розширимости тіл цїпких, кулю і обруч (до тепла), термометер. б) До науки хемії: Апарат до вивязування CO_2 , держак до пробівок, 3 фляшки, 3 склянки, 10 пробівок, 2 лійки, рурки скляні, кухню хемічну (трипіг, лямика спіртова, сїтки і т. і.), хемікалії.

v.

Ж е р т в и

на наукові середники закладу.

В шкільнім році 1907/8 одержав заклад титулом підмог на закупно наукових середників 250 кор. від Вис. Соїму краєвого, 300 кор. від Товариства взаїмних обезпечень „Дієстер“ у Львові, признаних Хвальною Надзирающею Радою того Товариства по мнєнн рішеня Загальних Зборів з дня 14. мая 1908. р., і 50 кор. від Русинів з Сполучених Держав північної Америки. Про дари Всч. о. В. Гашицького з Каттовиць і Впов. краєвого адвоката у Львові Дра Тадея Соловія згадамо в уступі IV.

Всім Впов. жертводавцям висказує ся тут щира подяка.

VI.

Хроніка закладу.

Випен учениць відбули ся в днях 30. і 31. серпня і 2. вересня 1907. р., а вступні іспити до пригтововляючої і першої класи дня 3. вересня.

Шкільний рік 1907/8 розпочав ся дня 4. вересня торжественним Богослуженєм в церкві СС. Василянк, по котрім відспівано гимн св. Амврозия і народний. Відтак зібрали ся всі учениці в комнаті кл. II., де відчитано їм шкільні правила.

Дня 9. вересня, яко в річницю смерти Її ц. і к. Величества бл. п. Цісареві Єлисавети, відбуло ся поминальне Богослуженє в церкві СС. Василянк.

Так само сьвятковано поминальним Богослуженєм день 19. листопада, яко день Її Ангела.

День 4. жовтня, яко день Ангела Їго ц. і к. Апостольского Величества, сьвяткував заклад торжественним Богослуженєм в церкві СС. Василянк, по котрім відспівано гимн народний.

Дня 14. жовтня, в день Покрова Пресьв. Богородиці, обходжено сьвято Покровительки закладу Преч. Діви Марії торжественним Богослуженєм, підчас котрого виголосив о. Катихит до молодїжи відповідну проповідь.

В днях від 2.—4. сїчня 1908. відбула ся люстрация закладу через Радника шкільного Впов. II. Тадея Левицкого. На основі реляції з сего приводу про корисний стан закладу одержала школа право публичности і на шк. р. 1907/8, про що згадано на іншим місци.

Дня 18. сїчня відправлено в церкві СС. Василянк Богослуженє за упокій душі Радника Двора і ц. к. шкільного інспектора бл. п. Івана Левицкого, помершого дня 15. сїчня 1908. р.

Тоґо самого дня взяла молодїж участь в Йорданьскім водосьвятю, почім покропив директор в єї присутности будинок гімназії і шкільні кімнати сьвяченою водою.

Перший піврік закінчив ся дня 30. січня роздачею свідощтв, а дня 3. лютого розпочав ся II. піврік.

Дня 6. марта обходжено 1500-літню память смерти св. Івана Золотоустого торжественним Богослуженем, підчас котрого виголосив о. Катихит відповідну до того свята проповідь.

Учениці приступали в шк. році 3 рази до св. Спо-віди і Причастія, а в днях 8.—11. цвітіння відправили під проводом директора великоді реколекції.

Дня 12. мая перевів Вірен. о. совітник Митропол. Конєст. і шкільний Юліян Федусевич люстрацію науки релігії в тут. закладі.

Дня 13. червня, яко в поминальну суботу, відправлено заупокійне Богослуженє в церкві СС. Василянєк.

Дня 21. червня відбуло ся торжественно в церкві СС. Василянєк в часі служби Б., відправленої Всесвіт. о. Мітратом Л. Туркевичем, перше св. Причастіє деяких учениць.

Дня 27. червня відправлено в церкві СС. Василянєк Богослуженє за упокій душі бл. и. Цісаря Фердинанда.

Дня 2. липня відбули ся вступні іспити до приго-товляючої і першої класи на шк. рік 1908/9.

Дня 3. липня закінчив ся шкільний рік 1907/8 бла-годарственным Богослуженем в церкві СС. Василянєк, по котрім відспівано гимн св. Амврозія і народний. Опісля роздано ученицям свідощтва.

VII.

Підручники шкільні

на рік шк. 1908/9.

ПРИГОТОВЛЯЮЧА КЛІСА.

I. КЛІСА.

Малий катихизм христ.-кат. релігії, одобрений Австр. Єпископатом, 1905. — 20 *h*.

Торонський-Рудович, Історія біблійна для шкіл народних. — 60 *h*.

Коцовський-Огоновський, Методична граматика рускої мови, 1903. — 50 *h*.

Школа народна. Ч. IV. — 1 *K*.

Konarski, Zwięzła gramatyka języka polskiego, 1902. — 50 *h*.

Szkółka dla młodzieży. Cz. IV. — 1 *K*.

Початки науки німецького язика для IV. кл. народних шкіл. — 80 *h*.

Рахунки для шкіл народних. Ч. IV. — 20 *h*.

Більший катихизм христ.-кат. релігії, одобрений Австр. Єпископатом, 1906. — 1 *K*.

Самолевич-Цеглиньський, Граматика латиньська для I. і II. кл. I. і 2. вид. 1903. — 1 *K* 20 *h*.

Шайндлер-Цеглиньський, Вправи латиньські для I. кл., 1901. — 1 *K* 50 *h*.

Коцовський - Огоновський. Граматика, (як в приг. кл.).

Читанка руска для I. класи шкіл середніх, 2.—4. вид. 1905. — 2 *K*.

Konarski, Gramatyka. (як в приг. кл.).

Próchnicki - Wójcik, Wzpisz polskie dla I. klasy. вид. 3. і 4., 1905. — 1 *K* 50 *h*.

Герман - Петеленц - Калитовський, Вправи німецькі для I. класи. 2. видане. 1898. — 1 *K* 50 *h*. (Нове видане в друку).

Беноні-Матієв, Короткий начерк географії. — 1 *K* 20 *h*.

Огоновський П., Учебник арифметики для низших клас. Часть I. вид. 3. 1906. — 1 *K* 80 *h*.

Мочник-Савицкий, Наука геометрії з погляду для низших клас. Часть I. 1903. — 1 *K* 60 *h*.

Верхратський, Зоологія на низшій класи. 2.—3. вид. 1906. — 3 *K*.

Верхратський, Ботаніка на низшій класи. 1905. — 3 *K* 20 *h*.

II. КЛАСА.

- Більший катихизм.** (як в I. кл.).
- Торонський.** Літургіка греко-кат. церкви, 3. вид. 1905. — 1 К 60 *h.*
- Самолевич - Цеглинський,** Граматика латинська. (як в I. кл.).
- Шайндлер - Цеглинський.** Вправи латинські для II. кл. 1902. — 2 К.
- Коцовський-Огоновський.** Граматика. (як в приг. кл.).
- Читанка руска для II. кл. шкіль середніх.** 2. вид. 1899. — 2 К.
- Konarski,** Gramatyka, (як в приг. класі).
- Gróchnicki - Wójcik,** Wypisy polskie dla II. klasy, вид. 2. і 3. 1905. — 1 К 80 *h.*
- Герман - Петеленц - Калитовський.** Вправи німецькі для II. класи. 2. вид. 1899. — 2 К.
- Калитовський.** Учебник географії для шкіль середніх, 1900. — 2 К 50 *h.*
- Семкович - Ільницький,** Оповідання з історії всесвітної для нижніх клас. Ч. I. 1895. — 2 К.
- Огоновський П.,** Учебник арифметики, (як в I. кл.).
- Мочник - Савицький.** Наука геометрії, (як в I. кл.).
- Верхратський,** Зоологія і Ботаніка, (як в I. кл.).

III. КЛАСА.

- Торонський,** Літургіка, (як в II. кл.).
- Торонський,** Історія бібл. старого завіта, вид. 2. 1899. — 2 К.
- Самолевич-Солтисік - Огоновський,** Граматика латинська Ч. II. 1906. — 2 К 40 *h.*
- Прухницький - Огоновський.** Вправи лат. для III. кл. 1897. — 1 К 60 *h.*
- Cornelius Nepos,** видане Саля, 1907. — 1 К 60 *h.*
- Фідерер - Мандибур - Цеглинський,** Грамат. грецька. 1898. — 3 К 20 *h.*
- Вінковський - Таборський - Цеглинський.** Вправи грецькі для III. і IV. кл. 1899. — 2 К 50 *h.*
- Смаль - Стоцький - Гартнер,** Граматика, вид. 2. 1908. — 2 К.
- Читанка руска для III. кл.** 1896. (Нове вид. в друку). — 2 К 40 *h.*
- Matecki,** Gramatyka polska. вид. 10. — 2 К 40 *h.*
- Czubek-Zawiliński,** Wypisy polskie dla kl. III. 1904. — 2 К.
- Герман - Петеленц - Калитовський,** Вправи німецькі для III. кл. 1901. — 2 К.
- Jahner,** Deutsche Grammatik 3. Auflage 1907. — 2 К 20 *h.*
- Калитовський,** Учебник географії. (як в II. кл.)
- Семкович-Ільницький,** Оповідання з іст. всесвіт. Ч. II. 1897. — 2 К.
- Огоновський П.,** Учебник арифмет. для нижніх кл. Ч. II. 1907. — 1 К 80 *h.*
- Савицький,** Наука геометрії з погляду. Ч. II. 1901. — 1 К.
- Огоновський П.,** Учебник фізики для нижніх кл. 1897. — 2 К 40 *h.*
- Ломницький-Верхратський,** Мінералогія на нижні класи. 1898. — 1 К 40 *h.*
- А. Стефан-Др. В. Щурат,** Учебник французської мови. Ч. I. 1903. — 2 К 50 *h.*

VIII.

О п о в і щ е н є.

A. Вишеи учениць.

1. Вишеи учениць відбувають ся від дня 31. серпня до 2. вересня в годинах від 8.—12. і 3.—6.

2. До вишеу повинна явити ся кожда учениця особисто в товаристві вітця, матери або опікуна, або бодай їх заступника, домашнього надзирателя, і має принести з собою: а) свідощтво пікільше з послідшого півроку, б) дві точно вишовпені вишеові картки і в) письменну декларацію родичів, зглядно опікунів що до точного складаня оплат. При записі заявляє учениця, на які предмети надобовязкові хоче записатись. Зголосившись на них раз, муєть ходити правильно і точно, як на предмети обовязкові.

3. Учениця, що вперве вишеує ся до гімназії, має при вишеї виказати ся:

а) метрикою уродження,

б) свідощтвом зацешленої вісни в році попереднім, зглядно свідощтвом ревакациациї,

в) свідощтвом тої школи, до котрої ходила передше. Наколи учениця приходить з іншої гімназії, має находити ся на посліднім єї шкільнім свідощтві заява дирекції тої гімназії, що ученицю можна прийняти без перешкоди,

г) письменною декларацією родичів, зглядно опікунів що до точного складаня оплати.

B. Оплати учениць.

Кожда учениця платить при вишеї 5 К, а ново-вступача до закладу 10 К вишеової такен.

За науку обовязкових предметів платять родичі, зглядно опікуни доходячих учениць кл. I., II. і III. по 20 К, а приготовляючої по 5 К місячно з торц. найдальше до дня 5. кожного місяця.

Інститутки СС. Василіянок тої оплати не складають, зате платять в інституті за удержанє після регуляміну інституту.

Крім више згаданой місячної оплати обовязані всі учениці без виїмки складати піврічно по 10 К титулом шкільної оплати, однак можуть, як сказано више (уст. II.), зискати від тої оплати увільненє на основі свідощтва убожества і добрих нот з обичаїв і пильности. О се увільненє треба вносити прошенє до Учительского Збору на письмі до кінця I. місяця I., зглядно II. шк. півроку. Зискане увільненє, хоч би й вже в клясї приготовляючій, остає важке при захованю добрих нот з обичаїв і пильности аж до скінчення гімназії. Учениці, увільнені від сеї оплати, мають право користати з зниженої ціни їзди ц. к. державними зелїзницями так само, як молодїж ц. к. гімназій і шкіль реальних.

За науку надобовязкових предметів платять всі учениці без виїмки по 1 К, а за науку французької мови по 3 К місячно. За польскій язык і історію рідного краю не складає ся ніякої окремої оплати.

В. Іспити поправчі, вступні і приватні.

Іспити поправчі відбудуть ся дня 1. вересня, вступні до приготовляючої і I. кл. 3. вересня, а до кляс II. і III. між 5. а 15. вересня. Пізніших зголошень не приїме ся. Приватні іспити відбувають ся в послїдних днях кожного півроку.

Шкільний рік 1908/9 розпочинає ся дня 4. вересня торжественним Богослуженєм в церкві СС. Василіянок, на котре обовязані явити ся всі вишенані учениці.

*о. Спиридон Кархут,
Директор Гімназії.*

ІХ.

Статистика учениць.

	К л я с а			Разом
	приго- товля- юча	I.		
Доповненє класифікації з шк. р. 1906/7.				
Поправчий іспит з 1 предмету по фе- риях зробило	—	2		2
Загальний успіх класифікації в шк. р. 1906 7.				
Перших клас з відзначенєм	2	11		13
Перших клас	5	15+1		20+1
Других клас	—	—		—
Третих клас	—	—		—
Разом	7	28+1		35+1

	К л я с а			Разом
	при- готов.	I.	II.	
1. Число учениць.				
З кінцем шк. р. 1906 7 було:	7	28	—	35
З початком шк. р. 1907,8 записало ся	8	22+6	31+1	61+7
Між ними було своїх з низшої класи	—	6	27+1	33+1
" шкiл " " перейшовших з інших	8	16+6	4	28+6
Серед року виступило	—	1+1	2	3+1
Число учениць з кінцем шк. р. 1907 8	8	21+6	29+1	58+6
Між ними було:				
а) публичних	8	21	29	58
б) приватних	—	5	1	6
2. Учениці були родом:				
а) З міста Львова	2	4	8	14
б) З повітів Галичини	6	17+2	20+1	43+3
в) З Буковини	—	—	1	1
г) З Угорщини	—	0+3	—	0+3
3. Рідна мова учениць:				
Руска	8	21+6	29+1	58+6
4. Віроісповіданє.				
Греко-католицького обряду	8	19+6	29+1	56+6
Римо-католицького "	—	2	—	2

	К л я с а			Разом
	при- готов.	I.	II.	
5. Вік учениць :				
Мало літ 10	3	—	—	3
„ „ 11	2	9	—	11
„ „ 12	3	9+1	9	21+1
„ „ 13	—	3+3	16	19+3
„ „ 14	—	0+1	3	3+1
„ „ 15	—	—	1	1
„ „ 22	—	—	0+1	0+1
6. Місце побуту родичів :				
а) У Львові	2	8	13	23
б) В Львівському повіті	—	1	—	1
в) В інших повітах Галичини	6	12+5	16+1	34+6
г) На Угорщині	—	0+3	—	0+3
7. Стан родичів :				
а) Сьвященики	4	10+2	16	30+2
б) Директори інституцій фінансових і купецких	—	—	2	2
в) Урядники державні	1	4	9	14
г) Властители більших маєтностей	—	1	—	1
г) Народні учителі	1	2	—	3
д) Літерати і артисти	—	—	2	2
е) Селяни і міщани	1	3+3	0+1	4+1
є) Куліці і промисловці	1	—	—	1
ж) Державні слуги	—	1	—	1
8. Класифікація з кінцем шк. р. 1907 8 :				
Першу класу з відзначенем отримало	3	5+3	11+1	19+1
Першу класу	5	16+2	16	37+2
Другу „	—	—	—	—
Третю „	—	—	—	—
Поправку в однім предметі	—	—	2	2
Разом	8	21+5	29+1	58+6
9. Наука предметів згляднообовязкових і надобовязкових :				
Польський язик	8	21+1	29+1	58+5
Спів	5	9	10	24
Гімнастика	5	12	15	32
Ручні роботи	4	9	16	29
Каліграфія (в приготов. кл. обовязкова)	8	3	6	17
Рисунки	—	10	6	16
10. Стипендії :				
Число стипендій	—	2	2	4
Сума	—	150 К	316 К	466 К

Х.

К л я с и ф і к а ц и я у ч е н и ц ь

за II. піврік шкільного року 1907/8.

(Товстий друк означає перший ступень з відзначенням).

К л я с а п р и г о т о в л я ю ч а.

Клясифіковано 8 учениць.

Гарматіївна Анна

Залцївна Оксана

Левицка Аліція

Левицка Марія

Пачовска Дарія

Сюжарска Іванна

Тимкевичівна Олена

Туркевичівна Стефанія.

К л я с а I.

Клясифіковано 21 учениць публ. і 5 прив.

Алиєвкєвичівна Марія

Базилєвичівна Ольга (прив.)

Бахталовска Теона

Білевичівна Ольга (прив.)

Ванївна Ісидора

Ванївна Пелягїя

Гішовска Марія

Дика Ольга

Киприянівна Марія

Клицикєвичівна Стефанія

Косарївна Стефанія

Лашіньска Бронїслава

Лежогубска Дарія

Навроцка Надія

Обрієківна Софія

Остапчуківна Анна

Пачовска Оксана

Пилипчуківна Романа

Плячкаківна Гріна (прив.)

Провчівна Марія (прив.)

Рамачівна Юлія (прив.)

Селяньска Марія

Содоморівна Зішівія

Телїшевска Іванна

Хоминївна Гріна

Чабанївна Олена.

Сабївна Меланія (зложила ієнит вєтунний до II. кляси).

К л а с а ІІ.

Класифіковано 29 учениць публ. і 1 прив.

Апастазієвека Михайлішна
Водоївіна Тереса
Галькевичівна Олена
Гнатюківна Ірина
Дембінська Лукія
Долошницка Софія
Дуткевичівна Александра
Ільницька Стефанія
Козаківна Марія
Крупницька Марія
Кулачкова Александра
Кульматницка Лідія
Лежгоубека Ірина
Лузницька Юлія
Мацораківна Софія

Музиківна Панкратія
ЧСВВ. (прив.)
Мулицівна Софія
Нагірна Софія
Нарожняківна Ольга
Парфановичівна Ольга
Песцьоровека Ростислава
Растваецка Марія
Сидоровичівна Савна
Телішєвека Ольга
Толовичівна Олена
Туркевичівна Марія
Фецяківна Стефанія
Шнитківна Софія.

Поправку з одного предмету одержали 2 учениці.

